

**СПЕЦИАЛИЗИРАН НАУЧЕН СЪВЕТ
ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕОРИИ И МЕЖДУНАРОДНИ
ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ ПРИ ВАК**

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
Катедра "Международни икономически отношения и бизнес"**

доц. д-р Димитър Веселинов Хаджиниколов

**ГЛОБАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ
НА ОБЩАТА ТЪРГОВСКА ПОЛИТИКА НА ЕС
В НАЧАЛОТО НА НОВИЯ ВЕК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на научната степен
"доктор на икономическите науки"

София,
2010 г.

**СПЕЦИАЛИЗИРАН НАУЧЕН СЪВЕТ
ПО ИКОНОМИЧЕСКИ ТЕОРИИ И МЕЖДУНАРОДНИ
ИКОНОМИЧЕСКИ ОТНОШЕНИЯ ПРИ ВАК**

**УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО
Катедра "Международни икономически отношения и бизнес"**

доц. д-р Димитър Веселинов Хаджиниколов

**ГЛОБАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ
НА ОБЩАТА ТЪРГОВСКА ПОЛИТИКА НА ЕС
В НАЧАЛОТО НА НОВИЯ ВЕК**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертационен труд за присъждане на научната степен
"доктор на икономическите науки"
по научна специалност 05.02.10 - Световно стопанство
и международни икономически отношения

Рецензенти:

проф. д.ик.н. Велко Маринов
ст.н.с. I ст. д.ик.н. Верка Иванова-Гидикова
проф. д.ик.н. Нансен Бехар

София,
2010 г.

Димитър Хаджиниколов е доцент, доктор в катедра "Международни икономически отношения и бизнес" на факултет "Международна икономика и политика" към УНСС.

Дисертационният труд е обсъден и насочен за защита на заседание на катедрениния съвет на катедра "Международни икономически отношения и бизнес" на факултет "Международна икономика и политика" към УНСС.

Дисертационният труд е с общ обем от 406 страници заедно с приложенията. Той е структуриран в увод, пет глави, заключение, библиография и 6 приложения. Основният текст на дисертацията обхваща 386 страници, в който има 59 таблици и 42 фигури (графики). Библиографията включва 104 монографии и статии, 53 статистически издания, бази данни и документи на ЕС, ООН и отделни държави.

Защитата на дисертационния труд ще се състои на 9 февруари 2010 г. от 10.00 часа в зала 2032-А на УНСС - София, на заседание на Специализирания научен съвет по икономически теории и международни икономически отношения при ВАК.

Материалите по защитата са на разположение на интересуващите се в сектор "Научни съвети и конкурси" в УНСС - София.

I. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Актуалност на изследването

През последните десетина години се проявиха или доразвиха редица нови важни вътрешни и външни за ЕС предпоставки, които утвърдиха глобалното направление като водещо направление в Общата търговска политика (ОТП) на Европейския съюз. Започналият през 2001 г. нов кръг от многостранни търговски преговори (кръгът Доха) постави пред търговската политика непознати по своя обхват задачи, свързани както с либерализацията на търговията, така и с придвижването напред в регулационния процес по редица въпроси, засягащи търговията. Чувствително се обогати тематичният обхват на търговската политика, съответно и на многостранните търговски преговори, под въздействието на нови глобални екологични заплахи като затоплянето на климата, а също в контекста на цялостната концепция за устойчиво развитие. Европейският съюз натрупа ценен опит в използването на търговски инструменти за глобално въздействие както по линия на автономните преференциални митнически режими, така и в рамките на Световната търговска организация.

Всички тези явления се нуждаят от критично осмисляне с цел по-нататъшно усъвършенстване на Общата търговска политика на ЕС, в т.ч. и през призмата на интересите на една новоприета държава членка, каквато е България. Докато преди 2007 г. страната ни бе единствено обект на въздействие от страна на Общата търговска политика на ЕС, след нашето присъединяване към Съюза тя вече има възможност да бъде активен фактор за формирането ѝ. Това изисква задълбочено познаване не само на сегашното състояние на ОТП на ЕС, но и на тенденциите за развитието ѝ с цел своевременно адаптиране на българската икономика към променящата се обстановка.

2. Изследователска теза

Изследователската теза в настоящия труд е, че през изучавания период силно е нараснало значението на глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС както за реализацията на традиционните цели, така и за постигане на глобално устойчиво развитие. Посочената тенденция ще се запази и в бъдеще и ще доведе до нови съществени промени в инструментариума на търговската политика. Това изисква още по-сериозни усилия от стра-

на на българската администрация, на българските експортъори и импортъори, за адаптиране към променящата се действителност.

3. Работни хипотези

Работните хипотези са няколко:

- Налице са важни външни предпоставки за растящата роля на глобалното направление на ОТП на ЕС. Те се коренят в развитието на икономическата глобализация, най-вече в сферата на търговията, а също в нарастващото значение на ЕС като носител на нови идеи и ценности.
- Външните предпоставки се допълват от решаващи вътрешни фактори за укрепване на глобалните позиции на ЕС. Най-важните сред тях са разширяването на Съюза и задълбочаването на европейската интеграция, което води до разширяване на компетенциите на наднационалните европейски институции в областта на външните отношения и по-специално в областта на търговската политика.
- Превръщането на ЕС в глобална търговска сила спомага за по-решително провеждане на курс на либерализация на търговията със стоки и с услуги.
- Промените, които настъпват в ЕС, а и в целия свят под въздействието на концепцията за устойчиво развитие, се отразяват в много голяма степен и върху ОТП на ЕС. Съюзът се утвърждава като фактор за включването на екологичните и социалните въпроси в кръга от въпросите, свързани с търговията.
- ЕС вече разполага с ефикасни вътрешни и външни инструменти за осъществяване на мерки по глобалното направление на своята ОТП, но те трябва да се усъвършенстват. Това ще допринесе не само за по-ефикасно провеждане на Общата търговска политика, но и за повишаване на глобалната конкурентоспособност на Съюза.
- Включването на България в ОТП на ЕС и по-специално в нейното глобално направление влияе върху динамиката, географската насоченост и стоквата структура на нашата външна търговия и по двете направления - експорт и импорт, и това влияние ще се усилва.

4. Цел и задачи на дисертационния труд

Целта на настоящия труд е да допринесе за ефикасното развитие на глобалното направление на търговската политика на Европейския съюз и същевременно да спомогне за използване на съвременните тенденции в тър-

говската политика за подобряване на условията за реализиране на външната търговия на Република България.

Изпълнението на поставената цел изисква решаването на няколко по-конкретни изследователски задачи:

- Да се проследят в теоретичен и практически план факторите, които усилват глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС.
- Да се покажат промените, които настъпват в мотивите и в задачите, свързани с глобалното направление на ОТП на ЕС. Да се проследи въздействието върху търговската политика на обществените настроения, свързани с глобалните опасности пред околната среда, както и с глобалната бедност.
- Да се анализират и критично да се оценят наличните инструменти за осъществяване на мерките в рамките на глобалното направление на ОТП на ЕС.
- Да се очертае въздействието, което показаните вече промени и тенденции в ОТП на ЕС оказват върху България и по-специално върху външната ѝ търговия, и да се направят практически прогнози и препоръки за повишаване на ефекта от участието на страната ни в тази политика.

5. Ограничения и разширения на изследването

По-съществените ограничения са:

- От гледна точка на темпоралния обхват изследването е ограничено в периода от началото на новия век до края на 2008 г. Това е период, свързан с новия кръг многостранни търговски преговори под егидата на Световната търговска организация (СТО) и с разширяването и задълбочаването на европейската интеграция, довело до формирането на много по-активна роля на ЕС в света.
- При анализа на икономическата глобализация изследването се ограничава до аспектите на това многостранно явление, което непосредствено засяга Общата търговска политика на Европейския съюз.
- При разглеждането на процесите в световната търговия е отделено внимание само на най-големите търговски сили и на най-характерните явления, засягащи пряко търговската политика на Съюза.
- При разглеждането на нетрадиционните цели на ОТП на ЕС вниманието е концентрирано върху екологичния и социалния аспект на концепцията за устойчиво развитие.

- Анализът на инструментариума за реализация на глобалното направление на ОТП на ЕС е направен на примера на Общата система за преференции и на Арбитража на СТО.
- Влиянието на интегрирането ни в ОТП на ЕС е изследвано по отношение на основни търговски партньори в рамките на експорта и импорта, без да се анализират други социално-икономически ефекти.

Същевременно в настоящата разработка има и разширения извън по-голямата част от съществуващите анализи на глобалното направление на ОТП на ЕС и свързаните с тази тема изследвания.

По-важните *разширения* са:

- Направен е анализ на мотивите и принципите, определящи позициите на ЕС в процеса на развитие на глобалното търговско регулиране при отчитане на последното разширение на ЕС и разпоредбите на Договора от Лисабон. По-специално във връзка с новата институционална уредба и засиленото прилагане на принципа за субсидиарност в процеса на вземане на решения.
- Извършена е оценка на влиянието на отвореността на икономиката върху темпа на нарастване на брутния вътрешен продукт на базата на сравнителен анализ на редица нови тенденции, наблюдаващи се в развиващите се страни.
- Показана е връзката между експортната специализация на ЕС в световната търговия със стоки и услуги и процеса на реализация на целите на Общата търговска политика през последното десетилетие.
- Приложен е комплексен подход за определяне на значимостта на ЕС като глобална търговска сила в контекста на многостранните търговски преговори под егидата на СТО.
- Проследено е влиянието на европейската интеграция върху разширяването на тематичния обхват на дейността на СТО и на Г-8.
- Направена е критична оценка на различните съвременни методи за премахване на тарифните пикове, обсъждани в рамките на многостранните търговски преговори, и е обоснован положителният ефект от редуцията по тарифни интервали.
- Проследена е връзката между прилагането на интервенционния и компенсационния метод за регулиране на аграрния пазар в ЕС и субсидирането на аграрния експорт.
- Извършен е сравнителен анализ на аграрния протекционизъм на ЕС и на някои други глобални търговски сили в съвременните условия.
- Разкрита е връзката между стремежа към икономия от мащаба в условията на икономическа глобализация и възникването на дъмпингов марж при експорта на стоки, особено от развиващите се икономики.

- Направена е критична оценка на възможностите и перспективите за използване на опита на ЕС за намаляване на техническите бариери пред търговията със стоки в глобален мащаб чрез прилагането на т.нар. нов подход за свободното движение на стоките в рамките на единния вътрешен пазар на ЕС.
- Обоснована е връзката между търговията и концепцията за устойчиво развитие в контекста на новите екологични опасности и по-специално чрез използването на "кривата на Кузнец" за прогнозиране на поведението на големите развиващи се икономики по важни екологични проблеми, свързани с търговията.
- Анализирани са съвременните методи за определяне на понятието "бедни страни" и са формулирани предложения за усъвършенстване на използваната класификация от Европейската комисия.
- Направен е сравнителен анализ на Общите системи за преференции на водещите търговски сили - ЕС, САЩ, Япония, и са формулирани препоръки за подобряване на ОСП на ЕС.
- Извършен е анализ на тенденциите при използването на Арбитража на СТО и са формулирани прогнози за тенденциите през следващите години и за тяхното отражение върху ОТП на ЕС.
- Изследвани са основните ефекти от присъединяването ни към ОТП на ЕС върху експорта и импорта на страната ни през периода 2006 - 2008 г.
- Идентифицирани са основните фактори, моделиращи географското разпределение на търговските потоци на страната ни извън Европейския съюз в периода след присъединяването ни към Съюза.
- Формулирани са препоръки за по-ефикасно използване от българските предприятия на предимствата, които Общата търговска политика създава за европейските експортъри и импортъри.

6. Обект и предмет на изследването

Обект на изследването е глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС. При изучаването на този обект се обръща специално внимание на някои съпътстващи обекти на изследване - световната търговия със стоки и услуги, външната търговия на България.

Предмет на изследването са процесите, които протичат при формирането и реализацията на глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС в условията на задълбочаваща се европейска интеграция, икономическа глобализация и при прилагането на принципите за устойчиво развитие.

7. Методология на изследването

При разработването на поставената тема са използвани общологическите методи на анализ и синтез, абстракция и обобщение, дедукция и индукция. Приложен е комплексен подход към анализа на явленията. Общата търговска политика на ЕС и по-специално нейното глобално направление са разглеждани като част от комплекса външни отношения на Съюза, а също като част от интеграционния процес в ЕС. Показани са причинно-следствените връзки между явленията в рамките на конкретната историческа обстановка, включваща и редица социални и политически фактори. Широко е застъпен сравнителният анализ. Съпоставят се процеси, протичащи в ЕС и в други развити икономики, най-вече в САЩ.

Количественият анализ се осъществява чрез систематизирането на голямо количество статистически данни, изчисляване на индекси, коефициенти на корелация, средни величини, графичното и таблично представяне на протичащите процеси, моделирането и прогнозирането на социално-икономически явления. Използвани са бази данни на Евростат, СТО, Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР), Конференцията за търговия и развитие на ООН (УНКТАД), Националният статистически институт, БНБ и др.

II. СТРУКТУРА И СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Дисертацията включва увод, пет глави, заключение, библиография и приложения.

Съдържание

Увод

1. Предпоставки за усилване на глобалното направление на ОТП на ЕС

1.1. Външни предпоставки

1.1.1. Развитие на икономическата глобализация

1.1.2. Утвърждаване на търговията като двигател на промените

1.1.3. Укрепване на ролята на ЕС в глобалната икономика и търговия

1.2. Вътрешни предпоставки

Изводи към първа глава

2. Нарастващо значение на глобалното направление при реализацията на традиционни търговски цели

2.1. Решаващи усилия за либерализиране на търговията със стоки

2.1.1. При промишлените стоки - ориентация към премахване на тарифните пикове

2.1.2. При аграрните стоки - намаляване на субсидирането и подобряване на условията за достъп до пазарите

2.2. Създаване на предпоставки за глобален пазар на услуги

2.3. Ограничаване на нелоялните търговски практики в глобален мащаб

2.4. Намаляване на негативните ефекти от техническите бариери пред търговията

2.5. По-ефикасна глобална защита на интелектуалната собственост

2.6. Развитие на свободното движение на капитал в контекста на международната търговия

Изводи към втора глава

3. Нетрадиционни цели, свързани с постигане на устойчиво глобално развитие

3.1. Екологичен аспект

3.2. Социален аспект

Изводи към трета глава

4. Усъвършенстване на глобалния инструментариум

4.1. Развитие на вътрешните инструменти (на примера на ОСП)

4.2. Развитие на външните инструменти
(на примера на Арбитража на СТО)

Изводи към четвърта глава

**5. Ефекти върху външната търговия на България
като държава - членка на ЕС**

5.1. Ефекти върху експорта

5.2. Ефекти върху импорта

Изводи към пета глава

Заклучение

Библиография

Приложения

III. КРАТКО ИЗЛОЖЕНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

В увода се обосновава актуалността на изследването, посочени са предметът, обектът и целта на изследването, формулирани са изследователската теза и работните хипотези, посочени са методите на изследването, степента на разработеност на проблема и направлението, в които могат да се постигнат оригинални приноси с теоретична и практическа значимост.

Първа глава

ПРЕДПОСТАВКИ ЗА УСИЛВАНЕ НА ГЛОБАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ НА ОТП НА ЕС

Общата търговска политика на Европейския съюз се развива на три взаимно свързани нива - глобално, регионално и двустранно. Глобалното ниво е това, на което се реализират глобалните цели на ЕС, свързани с принципите на Съюза, с неговите основополагащи интереси. Глобалното измерение на ОТП е вплетено в сложен комплекс от външни отношения, който включва наред с търговската политика и Общата външна политика и Политиката на сигурност, Политиката на развитие, Политиката на добросъседство, отношенията на ЕС с редица международни организации, оказването на хуманитарна помощ, разширяването на Съюза и асоциирането на държави извън него, мироопазващите и миротворческите мисии, а също глобалните аспекти на някои други политики - за опазване на околната среда, парична политика, аграрна политика, за защита на конкуренцията, за функциониране на вътрешния пазар и др. Целият този комплекс от външни отношения се основава на принципите на либерализма, спазването на основните права и свободи, недискриминацията по етнически, расов и други признаци.

В първа глава на дисертацията са разгледани най-важните външни и вътрешни предпоставки за наблюдаващото се в началото на новия век усилване на глобалното направление на ОТП на ЕС и постепенното му превръщане във водещо направление в търговската политика на Съюза. В *първия параграф* на главата е направен анализ на външните за Съюза фактори - развитието на икономическата глобализация, утвърждаването на международната търговия като двигател на промените, укрепването на ролята на ЕС в глобалната икономика и търговията.

Посочени са обективните предпоставки за икономическата глобализация - технологични промени с невиджани досега дълбочина и обхват, рязко съкращаване на времето за преодоляване на разстояния и ускоряването на про-

цесите не само в областта на науката и технологиите, но и във финансовата сфера и икономиката като цяло. Светът става по-хомогенен и "по-малък", превръща се в "едно единно цяло" или по-образно казано, в "едно голямо село"¹. Друга съществена особеност на последните десетилетия, свързана и с икономическата глобализация, е нарастването на обема на трансграничните трансфери на инвестиции и най-вече усилващата се разнопосочност на инвестициите. Редица развиващи се икономики - Китай, Индия, Бразилия, са не само реципиенти на инвестиции, но и самите те са източник на инвестиции, даже и за развитите икономики. Делът на развиващите се икономики в експорта на преки чуждестранни инвестиции от една незначителна величина в началото на 90-те години на XX в. от около 5 % достига 11 % през 2000-та година и 15 - 18 % през периода 2004 - 2008 г.

Икономическата глобализация носи значителни ползи за тези, които успешно се адаптират към новите условия. В традиционната международна търговия основна роля играят абсолютните и относителните предимства, свързани с различията в цените на факторите на производство в отделните национални икономики. В новите условия все по-важна роля играят редица други фактори - трансферът на технологии, движението на трудови ресурси, международното коопериране, което е свързано с усилващата се вътрешноотраслова специализация, международната миграция на трудови ресурси и т.н. Най-концентрирано новите положителни ефекти могат да се проследят обаче при икономията от мащаба. Този ефект, който е добре познат от класическата политикономия, днес, в условията на икономическа глобализация, играе нова, нарастваща по значение роля. Чрез теоретични аргументи и емпирични наблюдения в дисертацията е посочено, че вследствие на икономията от мащаба, реализирана както в производството, така и при инвестициите, се наблюдава отклонение от общоприетата теория за абсолютните и относителните предимства на производството, които се проявяват в традиционния им вид независимо от размерите на производството, т.е. наблюдава се отклонение от модела на перфектната конкуренция. След като са се сменили условията, се променя и самият модел на поведение на фирмите, те се придържат все повече към стратегия, ориентирана основно към икономията от мащаба. Те се стремят да постигнат по-големи пазарни дялове не само като се конкурират, но и като си сътрудничат в рамките на вътрешноотрасловата

¹ Светът като едно единно място за общуване на хората - това е основата на глобализацията според Шолте (Scholte, J. A. (2002) *What Is Globalization? The Definitional Issue - Again*, CSGR Working Paper No. 109/023, Coventry (December). За първи път терминът "глобално село" се използва пък от канадския философ Маршъл Маклуън (Marshall McLuhan) в неговата монография (1962) *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man*.

специализация, явление, което, както става ясно във втора и в пета глава на изследването, оказва силно отражение и върху Общата търговска политика на ЕС.

В дисертацията е изтъкнато, че икономическата глобализация не само създава нови възможности, но поражда и редица рискове. Губещи се оказват предприятия (или държави), които поради една или друга причина не успяват да се адаптират към новите условия. Значителна опасност произтича от неправилни действия при глобалното регулиране, както и въобще от изоставянето на глобалния регулативен процес от темпа на промените. Съществуват и проблеми от гледна точка на неравномерното разпределение на ползите от икономическата глобализация.

По-нататък следва анализ на участието на Европейския съюз в процеса на глобално регулиране в областта на икономиката и търговията. Посочен е генезисът на този процес. Специално е подчертана ролята на европейските държави за възникването на икономическия форум в швейцарския град Давос и за създаването, по инициатива на френския президент Валери Жискар д'Естен, на групата на икономически развитите страни - т.нар. Г-6, прераснала днес в Г-8.

В дисертацията е отделено значително внимание и на възможностите за използване на европейския опит, свързан с прилагането на принципа на субсидиарност при вземането на решения². Ако се приеме, че светът представлява една система, самостоятелните равнища за вземане на решения биха могли да се обособят примерно на 5:

- най-високо равнище - глобално;
- второ равнище - регионално (отделен континент или част от континент);

² Принципът на субсидиарност в ЕС гласи: "В областите, които не са от нейната изключителна компетентност, Общността предприема действия в съответствие с принципа на субсидиарността, само ако и доколкото целите на предлаганото действие не могат да бъдат достатъчно добре постигнати от държавите членки и поради тази причина могат да бъдат по-успешно осъществени от Общността поради обхвата или последиците на предлаганото действие" (чл. 5 от консолидирания текст на Договора за създаване на Европейската общност, Официален вестник на Европейския съюз, С 321Е, 29.12.2006, Брюксел). Като пример за използването на този опит в глобален мащаб може да се посочи дейността на Програмата за околната среда на ООН. Виж: The United Nations Environmental Program (UNEP), <http://www.asil.org/rio/unep.html>. Като трудове, където се защитава универсалният характер на субсидиарността, могат да се посочат: Domenech, M. (2004), *The Principle of Subsidiarity in Organizations: A Case Study*, IESE Business School Working Paper No. 566, University of Navarra; Carroca, P. G. (2003), *Subsidiarity as a Structural Principle of International Human Rights Law*, University of Notre Dame.

- трето равнище - национално, т.е. отделните национални икономики;
- четвърто равнище - субнационално (обособени части от държави, например провинции, ако те притежават собствени регулативни механизми в областта на икономиката);
- пето, най-ниско равнище - локално (общини).

Използването на принципа на субсидиарност на базата на тези пет равнища означава, че решенията трябва да се вземат на възможно най-ниското равнище. Всяко решение на едно по-горно равнище, включително и на глобално, е обосновано само ако това е единствената възможност за ефикасно решаване на проблема. Прилагането на този принцип води до някои съществени предимства. Едно от тях е по-доброто планиране и съответно по-ефикасното изпълнение на мерките, когато решенията се вземат по-близо до мястото, където възникват самите проблеми. Друго предимство е свързано с демократичността на процеса на вземане на решения. Колкото по-отдалечени са тези, които вземат решенията, от тези, които ги изпълняват, толкова по-реална е опасността да се вземат решения против интересите на изпълнителите и следователно трудно ще бъде постигната висока степен на тяхното мотивиране. Трети положителен ефект би бил намаляването на опасността от културна отчужденост между държавите и народите, явление, за което говорят редица анализатори, по-специално в контекста на предоставянето на икономическа помощ от развитите на развиващите се страни.

Като един от двигателите на икономическата глобализация в изследването е посочена и международната търговия. В началото на XXI в. се утвърди тенденцията, която се наблюдава и преди това, но не в толкова силно изразена форма, а именно световната търговия да расте с темп, изпреварващ темпа на развитие на световната икономика. През периода 1997 - 2007 г. в глобален мащаб темпът на нарастване на износа на стоки е около 2 пъти по-голям от този на нарастване на brutния вътрешен продукт. Първият е малко под 6 %, докато вторият - около 3 %. Само за периода 2005 - 2008 г. темпът на нарастване на световния експорт е около 7 %, а на глобалния БВП - около 3,5 %. След началото на кризата през есента на 2008 г. има рязко свиване както на световния брутен вътрешен продукт, така и на световния износ. Все още обаче е рано да се правят изводи дали тези силни прояви на цикличния характер на икономическото развитие ще доведат до промяна в посочената по-горе стабилна тенденция на "отваряне" на глобалната икономика, която се наблюдаваше през последните десетилетия и особено от началото на новия век.

Разгледани са и положителните промени в стоковата структура на търговията със стоки и в отрасловата структура на търговията с услуги. Когато се елиминира влиянието на ръста на цените на петрола и на другите минерални

суровини, делът на раздел "Офисоборудване и телекомуникационно оборудване" (известен още като "Информационни и телекомуникационни технологии") бележи ръст от 6 пункта за периода 1995 - 2007 г. При географската структура на световния експорт и импорт прави впечатление нарастването на дела на големите развиващи се икономики. Страните, които имат по-отворена икономика, т.е. по-голяма експортна квота в икономиката и по-висок ръст на експорта, като правило се приспособяват по-добре към икономическата глобализация и имат по-бърз темп на нарастване на брутния вътрешен продукт, отколкото страните, които имат по-затворена икономика. За илюстрация на този извод са сравнени темпът на нарастване на експорта и темпът на нарастване на брутния вътрешен продукт (БВП) на по-отворената китайска икономика и на твърде затворената индийска икономика. При база 2000 г. = 100 за периода 2001 - 2007 г. китайският експорт се е увеличил с 487 пункта, докато индийският експорт - само с 296 пункта. Съответно за същия период БВП на Китай е нараснал с 94 пункта, докато този на Индия - с 56. За потвърждаване на връзката между темпа на нарастване на експорта и темпа на нарастване на БВП е изчислен коефициентът за корелация на Пирсън. Получават се следните резултати:

$$r_{\text{(Китай)}} = 0,996954, r_{\text{(Индия)}} = 0,996652.$$

Също толкова голям коефициент за корелация (0,997650) се получава, ако се сравнят разликите в темповете на развитие на експорта и на БВП на двете страни заедно. Всичко това говори за силна зависимост между динамиката на разглежданите показатели - експорт и БВП, и потвърждава ползата от по-голямата отвореност на икономиката.

Положителното влияние на международната търговия върху икономическата глобализация може да бъде установено и чрез разширяването на тематичния обхват на търговската политика, а отгук и на многостранните търговски преговори. През 70-те години на миналия век на многостранните търговски преговори за първи път започват да се обсъждат въпроси, намиращи се извън митата и количествените ограничения пред търговията. Това е времето и на появата на Г-7, но и на активизирането на европейската интеграция. По-нататък през годините в обхвата на глобалното регулиране постепенно попадат държавните субсидии, обществените поръчки, техническите бариери в търговията, търговията с услуги, защитата на интелектуалната собственост, за да се стигне при сегашния кръг от преговори до този невидан преди по своята ширина тематичен спектър, включващ и въпросите на устойчивото развитие.

Проследено е и укрепването на ролята на Европейския съюз в глобалната икономика и търговия. Делът на БВП на ЕС в световния БВП в текущи цени

в USD се увеличава значително, от 27 % през 2000 г. на 31 % през 2003 - 2004 г., и се задържа приблизително на това ниво през периода 2006 - 2008 г. Ако БВП на ЕС се разгледа през популателната способност на еврото, той през 2008 г. се равнява на около 22 % от глобалния БВП (изразен в USD), което също е впечатляващ дял. За сравнение делът на САЩ в глобалния брутен вътрешен продукт (постоянни цени, претеглени през популателната сила) през 2008 г. е бил 20,7 %, а на Япония се е равнявал на 6,3 %. Но не само обемът на БВП има значение, а и темпът на неговото развитие. Средният темп на нарастване на БВП на ЕС през периода 2001 - 2008 г. е 2,175, което е повече от същия показател за САЩ (2,163) и за Япония (1,288).

За нарасналата глобална икономическа роля на ЕС спомага и фактът, че той има особено силни позиции в световната икономика и съответно в световната търговия със стоки в някои важни отрасли, създаващи висока добавена стойност. Ако се използва индекс за експортна специализация $ES_{ij} = (x_{ij}/X_{wj}) / (m_{ij}/M_{wj})$, където ES е експортната специализация на икономиката i в стоков сектор j , x_{ij} - експортът на икономика i в стоков сектор j , X_{iw} - световният експорт на стоки в стоков сектор j , m_{ij} - импорът на икономика i в стоков сектор j , M_{wj} - световният импорт на стоки в стоков сектор j , се установява, че Европейският съюз има следната експортна специализация в глобалната търговия (отраслите, подредени по низходящ ред): при химическите стоки - 1,64, при машините и оборудването - 1,30, при аграрните стоки - 0,82, при другите готови стоки (вкл. текстил и облекло) - 0,81; при суровините - 0,43, и при горивата - 0,19.

По-нататък в дисертацията са анализирани позициите на ЕС в двата отрасъла на търговията със стоки, където има най-силно изразена специализация - машиностроенето и химическата промишленост. Изтъкната е специалната роля на транспортното машиностроене и преди всичко на автомобилната промишленост. Автомобилостроенето създава около 10 % от добавената стойност в машиностроителния отрасъл на Западна Европа. По данни на Европейската асоциация на производителите на автомобили в Европейския съюз през 2007 г. са произведени около 30 % от всички автомобили в света, в САЩ - около 20 %, и в Япония - около 15 %. При химическата промишленост ЕС е специализиран главно в производството на фармацевтични и медицински продукти (лекарства), парфюмерия и козметика и в по-малка степен - бои, лакове и мастила.

Европейският съюз има водещи позиции на глобалния пазар на услуги. Той е най-големият износител и вносител на услуги. По данни на СТО през 2007 г. глобалният експорт на услуги е бил равен на 3260 млрд. дол. (текущи цени). През същата година експортът на услуги от ЕС е бил равен на 1512 млрд. дол., което съставлява 46 %. За сравнение делът на САЩ в глобалния експорт на услуги е бил равен на 14 %, а на Китай - на 4 %. Ако се приспадне

вътрешнообщностният експорт на услуги от целия експорт на услуги от държавите членки, делът на ЕС в световния експорт на услуги е около 28 % и в световния импорт на услуги - около 25 %. Салдото в полза на ЕС е годишно около 40 млрд. евро. Истински бум се наблюдава при бизнес услугите (включително финансовите услуги). Техният дял в експорта на услуги от ЕС се запазва през целия период 1997 - 2007 г. на изключително високо ниво. За периода 2004 - 2008 г. нетният баланс от международните трансакции на финансови услуги на компании, базирани в ЕС, е нараснал от около 18 млрд. евро на 30 млрд. евро. Този изключителен ръст се дължи главно на два финансови центъра - Лондон и Люксембург. Други основни специализации на ЕС в сферата на услугите са застраховането и рекламата.

В дисертацията е направена и комплексна оценка на значимостта на ЕС като глобална търговска сила по следната схема:

	A ¹	B ²	C ³	D ⁴	E ⁵	F ⁶	G ⁷	H ⁸	I ⁹
ЕС	15247	1928	665	0,2210	0,1588	0,2729	0,00958	0,50	0,00479
САЩ	14265	1301	473	0,2067	0,1071	0,1941	0,00430	1,00	0,00430
БРИК¹⁰	15446	2277	275	0,2239	0,1875	0,1128	0,00474	0,25	0,00118
Китай¹¹	7916	1428	122	0,1147	0,1176	0,0501	0,00068	1,00	0,00068
Каирнска група¹²	8976	1656	266	0,1301	0,1364	0,1092	0,00194	0,25	0,00048
Япония	4354	782	127	0,0631	0,0644	0,0521	0,00021	1,00	0,00021
СВЕТЪТ	68997	12142	2437						

Пояснения:

1 - A = БВП, изчислен чрез паритет на покупателната способност, в млрд. USD, 2008 г.

2 - B = Експорт на стоки в млрд. USD, 2008 г., текущи цени.

3 - C = Експорт на услуги в млрд. USD, 2007 г., текущи цени.

4 - D = Дял на страната (общността, групировката) в глобалния БВП, 2008 г.

5 - E = Дял на страната (общността, групировката) в глобалния експорт на стоки, 2008 г.

6 - F = Дял на страната (общността, групировката) в глобалния експорт на услуги, 2007 г.

7 - G = D . E . F

8 - H = Коефициент на хомогенност. Той е 1,0 за държави; 0,5 за интегрирани общности; 0,25 за търговски групировки.

9 - I = G . H (Коефициент на глобална търговска значимост).

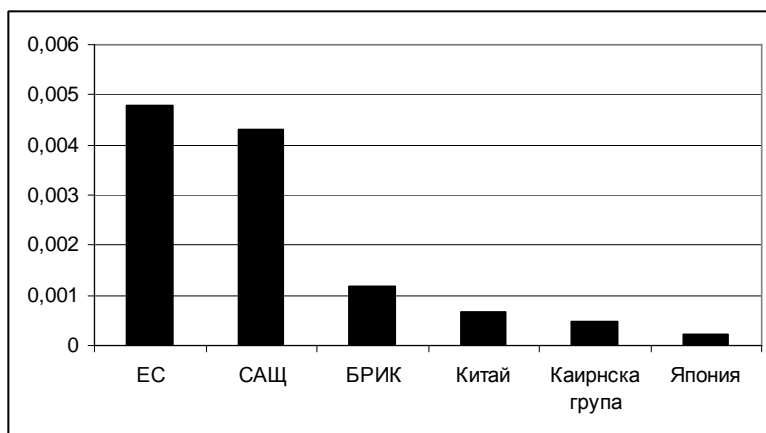
10 - Каирнска група (The Cairns Group). Коалиция от 19 държави, износители на аграрни продукти. Създадена е през 1986 г. Играе съществена роля при воденето на многостранните търговски преговори под егидата на СТО. Включва от Северна Америка - Канада, от Централна и Южна Америка - Аржентина, Бразилия, Чи-

ли, Уругвай, Боливия, Колумбия, Парагвай, Перу, Коста Рика, Гватемала, от Азия - Индонезия, Малайзия, Филипините, Тайланд, Пакистан, от Африка - ЮАР, а също Австралия и Нова Зеландия.

11 - Китай без Хонконг.

12 - Група БРИК (BRIC) е съкращение, използвано за т.нар. Група на бързорастящите развиващи се икономики. Тя включва Бразилия, Русия, Индия и Китай.

На базата на така изчислените коефициенти (колона 1 на таблицата по-горе) е съставена следната графика за глобална търговска значимост на основни търговски сили в многостранните търговски преговори на СТО:

Във *втория параграф* на първа глава са разгледани вътрешните предпоставки за усилването на глобалното направление на Общата търговска политика на ЕС. Най-напред са анализирани процесите на задълбочаване и разширяване на европейската интеграция.

Сегашната фаза на интеграция в Европейския съюз, определяна като "икономически съюз" или като "икономически и валутен съюз", дава на европейските институции редица предимства, които са липсвали при предишните, по-нисши фази на интеграцията. Тези институции имат по-големи възможности за активно прилагане на общностни мерки в нови направления, в т.ч. и чрез разширяване на тематичното поле на защита на търговските интереси на Европейския съюз в глобален мащаб. След влизането в сила на Лисабонския договор ролята на европейските институции не само няма да отслабне, но обратното - ще се увеличи. Както изтъква председателят на Европейската комисия Барозо, задачата през следващите десетилетия пред Европейския съюз ще бъде как най-добре да се използват силата и капацитетът,

натрупани през изминалия половин век от създаването на Съюза, за да може да се защитят общите ценности и интереси на държавите членки, обединени в него³.

Положително въздействие върху глобалната роля на Европейския съюз оказват и досегашните му разширения. Ако вземем например броя на държавите членки, при основаването на Европейската икономическа общност през 1957 г. те са само 6, а сега са вече 27. Това означава, че европейската интеграционна групировка разполага в момента с 21 гласа повече в международните организации, отколкото при своето създаване. Солидният пакет от гласове прави ЕС изключително важен партньор при изработването и приемането на глобалните споразумения. В Световната търговска организация ЕС разполага даже с 28 гласа, тъй като и Европейската общност също има право на глас. Нарасналата глобална тежест на ЕС се проявява и в значителното му население, което прави от Съюза важен пазар. През 1957 г. ЕИО е имала общо население от 167 млн. души, което тогава се е равнявало на около 5,8 % от населението на света. През 2008 г. населението на ЕС е било малко под 500 млн. души, което се равнява на около 7,5 % от световното население. Съществена роля за глобалната тежест на ЕС имат също нарастването с всяко разширение на brutния вътрешен продукт, създаван в интеграционната общност, както и нарастването на тежестта на Съюза в международната търговия.

Специално внимание е отделено на развитието на договорноправната и на институционалната рамка на Общата търговска политика. Задълбочаването на интеграционния процес и най-вече изпълнението на Програмата за изграждане на единния вътрешен пазар позволяват в средата на 90-те години на XX в. ЕС да премине към по-високо ниво на наднационалност в регулирането на митническата и търговската политика. Приемането на Митническия кодекс на Европейската общност и на Общ експортен и импортен режим имат същото фундаментално значение за търговската политика на Съюза, каквото има за вътрешния пазар въвеждането на режима на свободното движение на общностните стоки. Създават се условия за провеждането на ефикасна единна търговска политика по отношение на отделни държави и региони. Изграждат се преференциални отношения на базата на международни договори (конвенционални преференциални режими) или чрез едностранни мерки на ЕС (автономни преференциални режими). Общото на повечето преференциални режими на ЕС е, че те имат асиметричен характер в полза на развиващите се икономики и служат за реализация на глобалните цели на ОТП, включително и в сферата на устойчивото развитие.

³ Barroso, José M. D. (2007), *The European Union after the Lisbon Treaty*, 4th Joint Parliamentary Meeting on the Future of Europe, Brussels (December) p. 3.

Договорноправната база на Общата търговска политика на ЕС получава силен тласък с Договора от Лисабон. Там е препотвърдена изключителната компетенция на Съюза (съответно на Комисията) за провеждането на търговската политика. От процесуална гледна точка важно изменение е правилото тази политика да се реализира чрез европейски закони, предлагани от Комисията и приемани от Съвета в процедура на съвместно вземане на решения с Европейския парламент. Според новата договорна база Европейският парламент одобрява и международните търговски договори. По този начин в провеждането на Общата търговска политика Европейският парламент се въвлича наравно със Съвета и получава важна функция вместо досегашното му пасивно наблюдение или участие само в ролята на консултант⁴.

В дисертацията се съдържа и критична бележка, отнасяща се до стила на работа на някои органи, свързани с провеждането на Общата търговска политика. Отбелязва се например липсата на прозрачност в работата на Комитета към Европейската комисия, наблюдаващ търговската политика на Съюза. Препоръчва се по-ефикасен обществен контрол върху процеса на вземане на решения. Дефицит на демократичност може да се открие и при анализа на сегашната роля на Европейския парламент в областта на Общата търговска политика. Съгласно чл. 133 на Договора за създаване на Европейската общност Европейският парламент практически е изключен от провеждането на тази политика. Той не може да контролира хода на търговските преговори и не ратифицира постигнатите търговски договорености на Европейската общност. Прилаганата процедура на парламентарен контрол има чисто консултативна функция, което не съответства на позициите на парламента в институционалната структура на Съюза.

В изводите в края на първа глава се прави обобщението, че като цяло в края на миналия и в началото на настоящия век са се развили важни предпоставки за утвърждаване на глобалното направление на ОТП на ЕС. Може да се предвиди, че тези предпоставки ще продължат да действат в дългосрочна перспектива независимо от настъпилите през 2008 г. сериозни конюнктурни колебания в глобален мащаб.

⁴ Договор от Лисабон за изменение на Договора за Европейския съюз и на Договора за създаване на Европейската общност, подписан в Лисабон на 13 декември 2007 г. Официален вестник, С 306, 17.12.2007, Брюксел.

НАРАСТВАЩО ЗНАЧЕНИЕ НА ГЛОБАЛНОТО НАПРАВЛЕНИЕ ПРИ РЕАЛИЗАЦИЯТА НА ТРАДИЦИОННИ ТЪРГОВСКИ ЦЕЛИ

Главата включва 6 параграфа. Първият параграф е посветен на усилията на ЕС за либерализиране на търговията със стоки - промишлени и аграрни. Във втория параграф са анализирани предпоставките за създаване на глобален пазар на услуги. В третия параграф се разглеждат възможностите за ограничаване на нелоялните търговски практики в глобален мащаб. Понататък предмет на изследването са намаляването на негативните ефекти от техническите бариери пред търговията, по-ефикасната глобална защита на интелектуалната собственост и накрая в шестия параграф - развитието на свободното движение на капитал в контекста на международната търговия.

В началото на главата се подчертава, че Европейският съюз още от своето създаване преследва някои постоянни, традиционни цели на търговската политика. Това са все по-пълната либерализация на движението на стоки, услуги и капитал, а също защитата на местното производство от нелоялна конкуренция, гарантирането на снабдяването на Съюза със суровини и енергия, защитата на чувствителни отрасли и производства и най-вече на аграрното производство. Изпълнението на тези цели се постига чрез мерки, които се реализират на двустранно, регионално и глобално равнище. През последните десетилетия и особено от началото на този век на преден план и при преследването на традиционните търговски цели излиза обаче глобалното направление на ОТП на ЕС поради причините, които са предмет на анализ в първа глава на разработката.

Първият параграф започва с оценка на постигнатото в рамките на предишните кръгове на многостранните търговски преговори, преди старта на кръга Доха.

Отбелязва се високата степен на митническа либерализация, постигната при търговията със стоки. В момента над 60 % от вноса на промишлени стоки в ЕС става без мита, а в САЩ и Япония този процент е близко до 60. В Китай без мита се внасят около 45 % от промишлените стоки, а в Бразилия - около 1/3. Средното мито при вноса на промишлени стоки в ЕС е 3,8 %, в Япония - 2,5 %, в САЩ - 3,2 %, в Китай - 9 %, в Индия - 11,5 %, и в Бразилия - 12,5 %⁵. Като цяло се констатира, че средното ефективно мито при неаграрните стоки в развитите икономики е под 4 %, а в развиващите се икономики - между 10 - 15 %, с тенденция към намаляване и в двете групи икономики.

⁵ Средноаритметична стойност за страните, ползващи режим на най-облагодетелствана нация на СТО.

По-нататък са представени необходимите мерки, засягащи всички промишлени отрасли (хоризонтални мерки). Като такива са посочени:

- постигане на по-голяма прозрачност в митническата политика;
- по-нататъшно намаляване на общото ниво на митническа защита на готовите промишлени стоки, особено в големите развиващи се икономики с добри експортни позиции (Китай, Индия, Бразилия и др.);
- намаляване, а по възможност и пълно премахване на тарифните пикове⁶.

Авторът счита, че най-важното направление от изброените е свързано с постепенното премахване на тарифните пикове. Делът им е особено висок (над 20 %) в митническите тарифи на латиноамериканските държави (Бразилия, Мексико и др.). Той е значителен и в митническите тарифи на Китай (около 13 %) и Индия (около 8 %). Но макар че в развитите икономики делът на тарифните пикове е значително по-малък (под 4 %), често там се прилагат мита, които далеч надхвърлят критерия от 15 %. Една пета от тарифните пикове в САЩ, една четвърт в ЕС и около една трета в Япония са над 30 %.

В основата на редица методи за решаване на проблема лежи т.нар. швейцарска формула $t_1 = \frac{a \cdot t_0}{a + t_0}$, където t_1 е митото след редукцията, t_0 е митото преди редукцията, a е коефициент, който е предмет на преговори и може да се променя по национален признак. Макар тази формула за редукция да има своите предимства, по-уместно би било тя да се съчетае с прилагането на тарифни интервали:

$$t_1 = B_1^L + (t_0 - B_0^L) \cdot \left[\frac{B_1^U - B_1^L}{B_0^U - B_0^L} \right]$$

При използването на 4 интервала би се получила следната картина.

	Преди редукцията		След редукцията	
	B_0^L	B_0^U	B_1^L	B_1^U
Интервал 1	от 0	до 2	от 0	до 0
Интервал 2	от 2	до 15	от 1,6	до 7,5
Интервал 3	от 15	до 50	от 7,5	до 15
Интервал 4	от 50	до най-голямата ставка	от 15	до 15

⁶ Като тарифни пикове (tariff peaks) се определят митата над 15 %.

Предимствата на този подход са, че той предвижда пълно премахване на тарифните пикове, има специално отношение към най-слабо развитите страни и към развиващите се страни с проблеми пред платежния баланс, дава възможност за "пакетно решение" в рамките на кръга Доха, което да е съобразено с интересите на развиващите се икономики, но и на Европейския съюз.

След хоризонталните мерки са анализирани някои вертикални мерки, засягащи отделни отрасли на промишлеността. От гледна точка на сериозността на проблемите и значението им за Европейския съюз вниманието трябва да се съсредоточи върху три индустриални отрасли: текстил, обувки и кожени изделия, машиностроене.

При първите два отрасли обосноваването на автора е, че Европейският съюз би трябвало да се въздържа от радикална митническа редукция, тъй като тя ще облагодетелства най-вече Китай, който и без това има доминиращи позиции в експорта на този вид стоки в ЕС. Запазването на сегашния подход, когато се прилагат диференцирани митнически режими, е по-благоприятно за най-бедните страни.

Усилията на Европейския съюз трябва да се съсредоточат върху митническата либерализация в областта на машиностроенето. Общата твърде висока митническа защита в този стокосен раздел има негативно въздействие върху оптималното глобално разпределение на производствените мощности, спъва вътрешноотрасловата специализация и кооперирането и сериозно пречи на дейността на европейските експортъори и производители.

При анализа на проблемите, свързани с аграрните стоки, като основни задачи са определени намаляването на експортното субсидиране и подобряването на условията за достъп до пазарите. Показана е връзката между интервенционния метод за регулиране на общия аграрен пазар на ЕС и необходимостта от допълнителна външна защита на аграрното производство. Отбелязано е, че с въвеждането на новия компенсационен метод на регулиране през 90-те години на миналия век ефектът на субсидиране на производството е намален, но не е премахнат. Освен това компенсационният метод има икономически смисъл само ако аграрните излишъци се извадят от пазара, но за да стане това, търговците трябва да получат експортни премии (субсидии). При постоянна точка на равновесие на пазара експортната премия е пропорционална на компенсационната цена и обратнопропорционална на световната цена на дадена аграрна стока. Намаляването на интервенционните и на компенсационните цени е един от аспектите на реформата на Общата аграрна политика, непосредствено свързана с търговската политика.

След 2003 г. в ЕС започва преход от субсидиране на производството към единно плащане на ферма, което може да се разглежда като аспект на социалната политика. Едновременно с това се извършва и разграничаване между субсидирането на аграрното производство и субсидирането на селските мес-

тности, което също е в съзвучие с ангажиментите на ЕС по линия на СТО. Засега обаче разграничението между тези два метода за субсидиране е твърде слабо и е все още под силното влияние на наследените традиции от Общата аграрна политика. Ето защо в дисертацията се съдържа препоръката за по-решителен преход към инструментите на регионалната структурна политика. Това би засилило позициите на ЕС на сегашния кръг на многостранните търговски преговори.

По-нататък авторът влиза в полемика с някои американски и британски изследователи, които преувеличават аграрния протекционизъм на ЕС и неговото негативно отражение върху международната търговия. Той изтъква, че ЕС не е изключение по отношение на субсидирането на аграрното производство. По данни на Организацията за икономическо сътрудничество и развитие (ОИСР) аграрното субсидиране е най-голямо в Швейцария, Норвегия, Корея и Япония. В Швейцария държавата поема до 75 % от разходите на аграрното производство, в Норвегия около 2/3, в Япония около 60 %. В ЕС субсидирането достига до 1/3 от разходите, малко над средното ниво за ОИСР. Освен това, докато през последните години се наблюдава тенденция на намаляване на аграрното субсидиране в ЕС, в САЩ има тенденция на нарастване. Изтъква се също, че аграрните стоки съставляват твърде малка част от световната търговия (около 10 %) и не могат да играят някаква определяща роля за либерализацията ѝ. На базата на тези и на други факти се прави изводът, че митническата защита на ЕС при аграрните стоки е в рамките на нормалната при съответните природни дадености и степен на икономическо развитие и тя се обуславя от същите фактори, от които се обуславя митническата защита на аграрния сектор при другите глобални търговски сили.

В дисертационния труд е направен и критичен анализ на постигнатото в рамките на Аграрното споразумение, подписано по време на Уругвайския кръг от многостранните търговски преговори. Отбелязва се, че са се запазили някои съществени неясноти във връзка със:

- обема на ангажиментите, поети при откритото експортно субсидиране;
- отношението към скритото експортно субсидиране чрез държавно кредитиране и застраховане;
- прякото участие на държавни предприятия в аграрния експорт;
- възможността да се прилагат ограничения върху експорта.

В дисертацията е отделено специално внимание на премахването на някои нетарифни ограничения и по-специално на т.нар. тарифни квоти. Разгледан е арбитражният спор в СТО, известен като "банановият спор". Изразено е мнение, че независимо от недоволството на отделни страни от групата

АКТ⁷ ЕС трябва да продължи да се придържа към курса на премахване на специалното третиране на тези страни и да прилага единен глобален подход при регулирането на вноса на аграрни стоки, отменяйки постепенно тарифните квоти. Този подход е полезен като цяло за либерализацията на аграрната търговия, засилва позициите на ЕС на многостранните търговски преговори и подхожда най-добре за прилагането на концепцията за устойчивото развитие в областта на търговската политика.

Във *втори параграф* на втора глава се анализират перспективите и пътищата за възникване на глобален пазар на услуги. През последните 15-20 години експортът на услуги се развива възходящо с темп на нарастване, по-висок от този на експорта на материални стоки. Въпреки това световната търговия с услуги е все още равна едва на около 20 % от световната търговия с материални стоки.

Изтъкват се няколко причини за сегашната ситуация в търговията с услуги: субсидирането от държавата и от общините на социално значимите услуги, сложната система за регулиране на услугите, където участват както централните органи за управление, така и местните, желанието да се запази равнището на заетост в сектора, особено в условията на икономическа криза и не на последно място - съпротивата на някои браншови организации, които се стремят да защитят своите членове от външна конкуренция.

Както при търговията с "чувствителни" стоки, и при услугите протекционизмът е най-силен там, където развитието е закъсняло и националните доставчици са все още в твърде неизгодни конкурентни позиции спрямо развитите им външни конкуренти. Ето защо пречки пред движението на услугите могат да се очакват най-вече в страните със средна степен на развитие. Там, от една страна, секторът на услугите е напуснал етапа на първоначално възникване и съставлява 30-50 % от БВП, но същевременно той има ниска глобална конкурентоспособност. Тази хипотеза е проверена чрез разработените от Дихъл и Шеферд агрегирани индекси за рестриктивност - АИР (Aggregate Restrictiveness Indexes). Действително в страни като Индия, Китай, Русия, Египет агрегираният индекс за рестриктивност в сектора на услугите е от 3 до 5 пъти по-висок, отколкото в икономически развитите държави.

⁷ ЕС поддържа специални отношения със 70 развиващи се страни от Африка на юг от Сахара, Карибския басейн и басейна на Тихия океан (страни АКТ). Отношенията се градят на базата на отделни споразумения (конвенции). Първата е подписана още през 1964 г. в столицата на Камерун Яунде и затова се нарича "Яундска конвенция". Следват четири конвенции, подписани в столицата на Того Ломе и носещи популярното название "Ломейски конвенции". През 2000 г. в столицата на Бенин Котону бе подписана нова конвенция ЕС - страни АКТ - "Конвенцията от Котону".

Ето защо в разработката се препоръчва в ОТП на ЕС стратегията при услугите да бъде на внимателна и постепенна либерализация, като се вземат под внимание индивидуалните дадености на отделните развиващи се икономики. Трябва да се спазват определени правила за защита на социалните интереси на засегнатите групи от населението и да се отчитат ефектите от либерализацията върху околната среда. Този еволюционен метод кореспондира на диференцирания подход, който Съюзът напоследък утвърждава в своите отношения с развиващите се страни и по-специално в отношенията със страните от АКТ. По този начин се постига синергичен ефект. Либерализирането на услугите веднъж се дискутира в рамките на кръга Доха под егидата на СТО, освен това то е предмет на конкретни преговори при подписването на съответните споразумения за партньорство и сътрудничество между ЕС и развиващата се държава и накрая, либерализирането на услугите може да залегне и като цел в регионалното търговско споразумение, например между ЕС и АСЕАН. Така постигнатите индивидуални резултати стават елемент от една регионална и в крайна сметка от една глобална схема, тяхното изпълнение има, от една страна, конкретен адресат, но от друга, е предмет на по-широки регионални и глобални ангажименти.

По отношение на развитите икономики се препоръчва друг подход - на по-активно прилагане на богатия опит на Европейския съюз, натрупан в рамките на свободното движение на услуги. Целта трябва да бъде либерализацията да обхване всички видове услуги, т.е. и секторите като жп транспорт, комунални услуги, здравеопазване, социални услуги, образование и други, където все още има запазени значителни национални рестриктивни регулации, така както бе в ЕС в годините преди приемането на Единния европейски акт. Основна предпоставка за постигането на по-висока либерализация е прилагането на принципа за взаимното признаване на условията за достъп до пазара, т.е. фирма, получила достъп до пазара на дадена държава - членка на ОИСР, да получава чрез своите филиали автоматично достъп и до пазара на останалите държави - членки на ОИСР. За тази цел е необходимо, както и при търговията със стоки, да се развие солидна мрежа от акредитиращи и сертифициращи организации, признати от държавите - членки на ОИСР.

Друг възможен подход, особено в секторите с по-голям риск за хората и за околната среда, е въвеждането на общо регулиране на условията за достъп до пазара. Приемането на единни стандарти и на единни условия за доказване на тяхното спазване може да се пренесе от единния вътрешен пазар на ЕС в рамките на по-голямата общност на държавите - членки на ОИСР, а чрез някои световни организации и до глобалния пазар на услугите, като постепенно обхване най-напред икономически средноразвитите, а по-късно и всички останали държави.

В *третия параграф* са разгледани съвременните методи за ограничаване на нелоялните търговски практики в глобален мащаб. Основната форма на нелоялна конкуренция в международен мащаб, която се санкционира от СТО и съответно от Европейския съюз, е дъмпингът. Общоприето е да се счита, че дъмпингът е непозволен начин за завладяване на пазари, който умишлено се използва от недобросъвестните експортъри. Но дали дъмпингът трябва винаги да се разглежда като умишлена проява на нелоялна конкуренция? Дали експортът, осъществяван по цени, по-ниски от вътрешните, не е понякога свързан с желанието на експортъра да постигне рентабилност на производството чрез допълнителна икономия от мащаба? За да се отговори на този въпрос и съответно, за да се прогнозира очакваните тенденции в разпространението на международния дъмпинг през следващите години, в дисертацията са разгледани теоретичен казус и практически пример за връзката между дъмпинга (експорт по цени, по-ниски от вътрешните) и икономията от мащаба. Изказано е предположението, че икономическият мотив за експорта по цени, по-ниски от вътрешните, може да се очаква да възникне тогава, когато големи фирми в развиващи се икономики се стремят да произведат рентабилно стоки, които се считат за луксозни в техните страни и трудно се продават на вътрешния им пазар. Дъмпингът от съображения за икономия от мащаба може да стане необходимост и в някои развити икономики, например при реализацията на стоки със значителни фиксирани разходи за научно-развойна дейност - компютърни програми, скъпоструващи лекарства, пластмаси със специални качества, козметични средства и др.

Но след като ценовата дискриминация може да е резултат на икономическа целесъобразност, свързана с икономията от мащаба, дали и в този случай трябва да се прилагат търговски санкции? Отговорът, поне на настоящия етап на развитие на международната търговия, е положителен. Независимо от мотивите, които може да са чисто икономически, наличието на ценова дискриминация трябва да бъде санкционирано, особено когато е доказано, че тя води до разстройство на местното производство в страната, където се внася стоката. В противен случай ще стане невъзможно да се предотврати и злонамереният дъмпинг, който умишлено цели разстройство на местното производство.

Този обективистичен подход на СТО и на развитите държави като цяло не се приема с ентузиазъм от развиващите се икономики, чийто вътрешен пазар е твърде ограничен за по-скъпите стоки и това ги кара да разчитат главно на експорта за постигане на икономия от мащаба. Ето защо антидъмпинговите мерки на ЕС и на някои други държави - членки на ОИСР, ще продължат да са предмет на оспорване в Арбитража на СТО и ще създават известно напрежение на многостранните търговски преговори.

Друг проблем е международната дискриминация при държавните (обществените) поръчки. По данни на СТО годишно през механизма на държавните поръчки преминават от 10 до 15 % от глобалния брутен вътрешен продукт, т.е. договарят се доставки на стоки на стойност от 5 до 7 трилиона долара. Това са обеми, близки по размер на цялата световна търговия със стоки.

Основните форми на международната дискриминация при предоставяне-то на държавни поръчки са:

- определяне за доставчици на местни фирми, без да се провеждат открити търгове или конкурси;
- недопускане до търгове и конкурси на чужди фирми, често поради мними съображения за национална сигурност;
- липса на прозрачност при определянето на победителя, като по този начин се създават условия за скрито фаворизиране на местни фирми.

Може да се предположи, че в условията на финансово-икономическата криза дискриминационните настроения и действия в областта на държавните поръчки ще се засилят. Това ще изисква от ЕС още по-настойчиво да провежда своята политика на либерализация и евентуално да включи подписването и ратифицирането на Споразумението за държавните поръчки като изискване към развиващите се икономики за предоставяне на допълнителни митнически преференции. В дисертацията се препоръчва да се подпишат специални двустранни протоколи за разбирателство с развитите икономики и с големите развиващи се икономики, като в тези протоколи подробно се опишат правилата за сътрудничество при доставки, засягащи националната сигурност.

Би трябвало също да се подкрепи позицията на редица развиващи се държави за засилване на мерките против глобалните картелни споразумения. Това е едно ново важно направление за действие, което засега е ограничено главно до борба с тези форми на трансгранично картелизиране, които пряко и открито спъват международната търговия. Трябва да се отбележи, че ЕС има разностранни интереси в тази област. От една страна, Съюзът страда от глобални картелни споразумения, които водят до повишаването на някои международни цени (например ОПЕК и цената на суровия петрол), но от друга страна, редица европейски компании заемат доминиращи позиции в отделни сегменти на глобалния пазар (цветни метали, кафе, какао, каучук и др.) и биха могли също да попаднат под ударите на един нов механизъм за защита на глобалната конкуренция. Имайки предвид обаче важните стратегически предимства, които има либерализацията на търговията за ЕС, може да се препоръча една по-твърда антикартелна позиция на Съюза в глобален мащаб.

В *четвъртия параграф* на втора глава са разгледани методите за намаляване на техническите бариери пред търговията в глобален мащаб. Специално внимание е отделено на една относително нова група от технически бариери, свързани с въвеждането на изисквания, включващи различни критерии за безопасност или за опазване на околната среда. Значението на този вид бариери се очаква да нарасне на фона на растящото екологично регулиране, в т.ч. и в ЕС. Срещу подобен род бариери често се оказват безпомощни както международните търговски споразумения, така и утвърдени процедури за контрол за безопасността на стоките. Научното обосноваване, доказване или отхвърляне на теории и хипотези за характера и силата на новите рискове при употребата на различни стоки изискват изразходването на значителни средства. Подобни научни спорове с търговски характер за безопасността на определен вид стоки, обосновани или необосновани, могат да се водят само от най-големите търговски сили в света. Те продължават години и даже десетилетия. В потвърждение на изложеното в дисертацията са приведени като примери т.нар. азбестов спор относно ограничаването на търговията с азбестови изделия, хормоналният спор, предизвикан от забраната за продажба в ЕС на телешко месо от животни, третирани със синтетични хормони на растежа, и спорът за генномодифицираните организми между САЩ и ЕС, който продължава и досега.

За намаляването на този тип бариери авторът препоръчва по-активното прилагане на опита на ЕС при въвеждането на свободното движение на стоките в рамките на единния европейски пазар. Това би означавало задължителните стандарти да се сведат до глобални минимални технически изисквания, гарантиращи безопасността и безвредността за човека и за околната среда. Всички национални и регионални стандарти би трябвало да се хармонизират единствено с тези глобални минимални технически изисквания, без да се променят техните параметри, свързани с национални и регионални традиции, културни и религиозни различия и т.н. Глобалните минимални задължителни технически изисквания трябва да се създават и утвърждават чрез Международната стандартизираща организация или чрез други организации от системата на ООН или извън нея и трябва да притежават съответния безспорен международен авторитет. Може да се предположи, че поради приблизително еднаквата степен на икономическо развитие, достигната при държавите - членки на ОИСР, както и благодарение на сближаването на обществените нагласи в тези страни по най-важните въпроси на екологията и безопасността на храните, именно в рамките на ОИСР може да се очаква най-напред да се пристъпи към единни минимални задължителни технически изисквания, подчинени на съвместни научни изследвания. Постепенно към подобни договорености биха могли да се присъединят и страни със средна степен на развитие и в една по-дългосрочна перспектива тази система

да обхване целия свят. Опитът на ЕС би могъл по-активно да се прилага и относно т.нар. Споразумения за взаимно признаване⁸, които засега се ограничават в рамките на държавите - членки на ОИСР, но към този вид сътрудничество биха могли да се присъединят и някои големи развиващи се икономики, на първо място Китай, Мексико, Бразилия.

В *петия параграф* на втора глава се анализират условията за създаване на по-ефикасна глобална защита на интелектуалната собственост. Според изчисления на европейските обединения на индустриалците производството и търговията с фалшифицирани стоки причиняват годишно загуби на благосъстояние в Европейския съюз от порядъка на 8 млрд. евро, а преките загуби на европейските компании са между 45 и 65 млрд. евро. На ЕС се пада 1/3 от стойността на 100-те най-скъпи търговски марки в света.

Традиционно защитата на интелектуалната собственост е свързана със споразуменията под егидата на Световната организация за интелектуална собственост (World Intellectual Property Organization - WIPO). През последните две десетилетия все по-важна роля в това направление започва да играе и Световната търговска организация. За това в голяма степен допринася включването на защитата на интелектуалната собственост в тематичния обхват на Общата търговска политика на ЕС след влизането в сила през 1995 г. на Договора от Амстердам.

В дисертацията е направен критичен анализ на постигнатото в рамките на Споразумението за свързаните с търговията права на интелектуална собственост (Agreement on Trade-Related Intellectual Properties - Agreement on TRIP's). Отбелязани са редица положителни промени, най-вече при защитата на търговските марки и авторските права. Важно значение за ЕС има и възможността засегнатите държави - участници в споразумението, да защитават своите интереси чрез Арбитража на СТО. За изминалите десетина години след приемането на Споразумението за TRIP's Арбитражът на СТО е разгледал 21 дела, свързани с интелектуалната собственост, повече от половината от тях са започнати от ЕС.

Като проблем, засягащ всички форми на интелектуална собственост, е посочена ниската ефективност на прилагане на мерките за изпълнение на Споразумението за TRIP's в редица развиващи се държави и най-вече в Китай, Южна Корея, страните от АСЕАН, Бразилия и др. Ето защо една от задачите на ОТП на ЕС е да оказва техническа помощ на развиващите се ико-

⁸ На английски - Mutual Recognition Agreements. Това са споразумения за взаимно признаване на документите, доказващи съответствието на техническите характеристики на стоките със съответните национални или общностни задължителни изисквания за допускане до пазара.

номики за въвеждане на по-ефикасни системи за контрол и за защита на интелектуалната собственост.

По конкретни видове интелектуална собственост са обозначени следните нерешени проблеми и мерки за тяхното решаване:

- В областта на патентите - прецизиране на условията за прилагане на принудително лицензиране. Сега редица развиващи се страни нарушават правата на собствениците на патенти, в т.ч. и от държави - членки на ЕС. Необходимо е да се осигури възможността за принудително лицензиране в една специфична област - достъпа до животоспасяващи лекарства за разпространени болести със социално значение и същевременно да се създаде система за компенсирание на понесените загуби от държателите на патентите.
- При защитените географски названия ОТП на ЕС трябва се съсредоточи върху създаването и функционирането на надежден и всеобхватен глобален инструмент за регистрация. Това е от интерес не само на ЕС, но и на развиващите се държави, които често не са в състояние да се защитят ефикасно срещу злоупотребата с техни известни географски названия.
- При опазването на правото на търговска марка е необходимо да се въведе за държавите - членки по Споразумението за TRIP's правото, а и задължението да конфискуват документи във вид на доказателства, свързани с предполагаеми нарушения, както и самите съмнителни стоки. Важно е да се утвърди принципът на "неокончателната възбрана" (предхождаща съдебното решение), за да се попречи на предполагаемите нарушители и посредници да се възползват от дадено нарушение.
- При патентната защита в областта на съхраняването и управлението на биоразнообразието е необходимо да се защити правото на фармацевтичните фирми да патентоват уникален биологичен материал. В същото време развиващите се страни, които обикновено са източник на биоресурсите и традиционното ноу-хау, трябва да получат справедлива част от добиваната чрез тези ресурси печалба.

Последният *шести параграф* на втора глава е посветен на развитието на свободното движение на капитал в контекста на ОТП на ЕС. В началото на параграфа е показано голямото значение, което износът на преки чуждестранни инвестиции (ПЧИ) от ЕС има за повишаването на общата рентабилност на европейските инвестиции. Посочено е също, че възвръщаемостта от ПЧИ на ЕС през периода 2002 - 2005 г. се увеличава от 5,4 % през 2003 г. на 8,8 % през 2006 г. главно поради високата рентабилност на инвестициите, направени в развиващите се икономики на Азия и Африка, както и в иконо-

миките на държавите в преход в Европа извън ЕС. Направен е изводът, че рентабилността на европейските ПЧИ през следващите години до голяма степен ще зависи от нарастването на дела на инвестициите в посочените развиващи се икономики, а следователно и от премахването на все още съществуващите бариери пред свободното движение на капитал в глобален мащаб.

Подписването на Споразумението за ТРИМС⁹ в рамките на Уругвайския кръг на многостранните търговски преговори ограничи възможностите за злоупотреби с националния контрол върху чуждестранните инвестиции. В основата на това споразумение лежи идентифицирането и отстраняването на ограничения при инвестирането, които най-силно пречат на търговията (непозволени ТРИМС). Като непозволени ТРИМС са определени обаче само мерките, свързани с нарушаване на т.нар. национално третиране, така както то е записано в параграф 4, чл. III на ГАТТ 1994 и с въвеждането на количествени ограничения пред търговията, които са обявени за недопустими съгласно параграф 1 на чл. XI от ГАТТ 1994. И след подписването на Споразумението за ТРИМС остана една обширна "сива" зона, включваща ограничителни мерки, които разстройват търговията, но не са специално обявени за недопустими и следователно могат да се въвеждат, без това да води до санкции чрез Арбитража на СТО. Такива са например редица мерки за географско и отраслово насочване на инвестициите, за ограничаване на чуждестранното участие в смесените дружества, за задължително привличане на местни производители и търговци и др.п. Общото между всички ограничителни мерки е, че те водят до изкривяване на нормалните пазарни условия и се превръщат в инструмент за нелоялна конкуренция. В този смисъл тяхното постепенно отстраняване трябва да е първостепенна задача на глобалното направление на ОТП на ЕС.

По-нататък е направена оценка на степента на разпространение в развиващите се и в развитите икономики на по-важните инвестиционни ограничителни мерки, свързани с търговията. На базата на този анализ са формулирани следните препоръки във връзка с ОТП на ЕС:

- Подтикване на развиващите се страни към по-стриктно спазване на ангажиментите, поети по Споразумението за ТРИМС, включително чрез водене на дела в Арбитража на Световната търговска организация, но и чрез оказване на допълнителна техническа помощ.
- Развитие на нова програма за глобални договорености, която трябва да използва натрупания положителен опит от Споразумението за ТРИМС и от Общото споразумение за търговията с услуги (ГАТС). Тази дейност може да има за център Организацията за икономическо сътрудничество и развитие.

⁹ Agreement on Trade-related Investment Measures - Agreement on TRIMs.

- Използване на преференциалните регионални споразумения с развиващите се страни по линия на Споразумението от Котону за включване в тях на клаузи, засягащи инвестициите.
- Форсиране на процеса за сключване на традиционни двустранни договорености за гарантиране и насърчаване на инвестициите и за избягване на двойното данъчно облагане.

Трета глава

НЕТРАДИЦИОННИ ЦЕЛИ, СВЪРЗАНИ С ПОСТИГАНЕ НА УСТОЙЧИВО ГЛОБАЛНО РАЗВИТИЕ

Постигането на устойчиво глобално развитие в неговите два основни аспекта - екологичен и социален, се утвърждава като един от доминиращите фактори във външните отношения на ЕС и това оказва своето силно въздействие и върху Общата търговска политика на Съюза.

В *първия параграф* на трета глава са разгледани ефектите, които екологичният аспект на концепцията за устойчиво развитие има върху глобалното направление на търговската политика на ЕС. Посочени са основните икономически, политически и договорноправни предпоставки за нарастване на ролята на екологичните въпроси, свързани с търговията.

Сред икономическите предпоставки на първо място трябва да се изтъкне необходимостта от икономическо развитие, което да се базира на намаляващ, а не на увеличаващ се разход на природни ресурси. Очевидната необходимост от преход към интензивно развитие започва ясно да се очертава още през 70-те години на миналия век на фона на енергийната криза. Тя демонстрира определящото икономическо значение, което има достъпът до ограничени и невъзстановими природни ресурси, каквито са например фосилните енергоносители и ролята на намаляването на зависимостта от тях за икономическия растеж в Европа. По това време се появяват и първите по-задълбочени изследвания и модели, разглеждащи влиянието на екологичните проблеми върху икономическото развитие и изучаващи възможностите за постигане на устойчиво глобално икономическо развитие¹⁰. В по-късните периоди в европейската икономика се утвърждава разбирането за икономи-

¹⁰ В навечерието на енергийната криза от 1973 г. се появява известният доклад на Римския клуб "Граници на растежа" (Meadows, D. H., D. I. Meadows, J. Randers, W. W. Behrens, (1972) *Limits to Growth*, Potomac Association Book, Washington).

ческата необходимост от енергоспестяващи и ресурсоспестяващи технологии и от развитие, базиращо се преди всичко на човешкия капитал¹¹.

От политическа гледна точка определящо значение има появата и развитието на движението на т.нар. "зелени". То се превръща в политически авангард на екологичната вълна, обхванала през 70-те години отначало Западна Германия, а по-късно и цяла Западна Европа. Появата и развитието на "зелените" още от самото начало не е национален (германски), а е "европейски проект". Движението стартира като политическа сила във връзка с първите преки избори за Европейски парламент през 1979 г. и продължава и до днес да е силно представено в европейските институции. Министърът на външните работи на Германия от Партията на зелените Фишер оказва съществено влияние при формирането на политиката на ЕС през периода 1998 - 2005 г., период, който съвпада с приемането и началото на изпълнението на Финансова рамка 2000 - 2007 г. Именно през тази финансова рамка се оформят контурите на сегашната изключително активна екологична политика на ЕС, включително и по отношение на връзката екология - търговия - развитие.

От договорноправна гледна точка процесът на утвърждаване на връзката екология - търговия е проследен в европейски и в глобален аспект. В ЕС екологичната тематика, в т.ч. и по отношение на Общата търговска политика, се развива по начин, който следва процеса на политическото утвърждаване на движението на "зелените". Съвсем закономерно в средата на 80-те години на ХХ в. политиката за опазване на околната среда се включва чрез Единния европейски акт като нова самостоятелна европейска политика в ревизирания Договор за създаването на Европейската икономическа общност. Формулирано е т.нар. правило за "хоризонталния подход" при прилагането на екологичната тематика. То гласи, че във всички политики на Общността (в т.ч. и в Общата търговска политика) при приемането на нови мерки и сключването на договори задължително трябва да се взема предвид оценката на техния екологичен ефект и да се търсят решенията, които са най-благоприятни за околната среда.

През следващите две десетилетия (1980 - 2000 г.) "хоризонталният подход" намира сериозно развитие чрез приемането на Договора за Европейски съюз и чрез промените в Договора за Европейската общност. От гледна точка на Общата търговска политика специално внимание заслужава развитието на "хоризонталния подход", осъществено с Договора от Маастрихт. Там за първи път се посочва, че екологичната политика има и международно измерение и че Общността трябва да допринася за "насърчаване на мерки на

¹¹ Виж по-подробно за Лисабонската стратегия на ЕС - Европейска комисия (2007), Стратегически доклад относно обновената Лисабонска стратегия за растеж и работни места: начало на новия цикъл (2008 - 2010), СОМ (2007) 803, Брюксел.

международно ниво за справяне с глобални и регионални проблеми на околната среда"¹².

В международен план като договорноправни предпоставки за утвърждаването на екологичния аспект в ОТП на ЕС могат да се посочат:

- подписването и влизането в сила на редица важни глобални договорености за опазване на околната среда, свързани и с регулирането на международната търговия;
- засилването на търговско-икономическия аспект в дейността на някои специализирани организации и проекти на ООН, преди всичко на Програмата за околната среда на ООН (United Nations Environment Programme), както и в обратното направление, засилването на екологичната тематика в работата на Световната търговска организация.

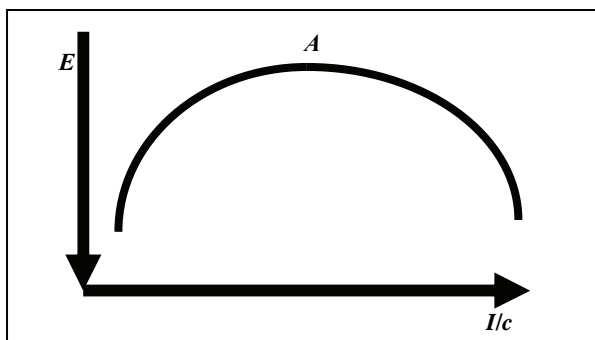
По-нататък са посочени основните "допирни точки" между регулирането на търговията в глобален мащаб и екологичната тематика. Те са:

- еднакво прилагане спрямо всички държави - членки на СТО, на мерките, свързани с опазването на околната среда (принцип на недискриминацията);
- прилагане и в областта на екологичните мерки на еднакво третиране на местните и чуждите лица (принцип на националното третиране);
- пресичане на опитите екологичните мерки да се използват като завоалирани технически бариери пред международната търговия (принцип на пропорционалността).

По всичките тези направления ЕС трябва да защитава съществени интереси и следва да играе важна роля в процеса на вземане на решения. Основният проблем е, че при защитата на живота и здравето на хората, животните и растенията, както и при опазването на околната среда в Споразумението ГАТТ 1994 е записано правото на държавите членки да въведат количествени ограничения, включително забрани за внос и износ, ако такива мерки влязат в сила заедно с ограничения върху местното производство или потребление. Тъй като липсват признати от всички държави - членки на СТО, глобални екологични стандарти, няма и глобален екологичен арбитраж, който да решава търговски спорове от екологичен характер. Вместо това са налице съществени различия между държавите - членки на СТО, при оценката на риска от използването на една или друга стока или извършването на една или друга услуга. Икономиките, които използват по-либерални екологични стандарти, с основание претендират, че ограничителната търговска практика, която им се налага при вноса в икономики с по-строги екологични изисквания, всъщност представлява дискриминационно третиране.

¹² Консолидиран текст на Договора за създаване на Европейската общност..., с. 23-24.

Най-радикалното средство, за да се преодолее този проблем, би било приемането на споменатите вече глобални задължителни минимални изисквания в областта на безопасността и опазването на околната среда. Дали обаче това е реално на сегашния етап? За да се отговори на този въпрос, авторът предлага да се използва методът, известен като "кривата на Кузнец"¹³. Функционалната зависимост придобива следния вид: $E = f(I/c)$, където E е степента на екологично въздействие (разрушаване на околната среда), причинено от обществото, а I/c е брутният вътрешен продукт на човек от населението в съответната страна. Зависимостта не е правопрпорционална. На началния етап на развитие, когато ръстът на БВП е свързан с нарастващ ръст на потреблението на физически капитал (природни ресурси), въздействието върху околната среда (разход на невъзобновяеми природни ресурси) расте заедно с ръста на благоденствието. След определен размер на БВП на човек от населението (степен на развитие, означена на графиката с точка A) икономическото развитие вече не води до увеличаване на разхода на невъзобновяеми природни ресурси и следователно до отрицателни екологични ефекти, а обратно, до тяхното намаляване.

Американските икономисти Крюгер и Гросман в средата на 90-те години на миналия век са определили по емпиричен път, че точка A на кривата на Кузнец за икономиките през периода, за който се отнася тяхното изследване, е лежала приблизително около степента на икономическо развитие, създаваща 8000 долара БВП на човек от населението (в цени от 1994 г.). При отчитане на инфлацията тази сума е приблизително равна на 12 000 долара БВП на човек от населението през 2007 г. На базата на посочената хипотеза и като се вземат под внимание средните темпове на нарастване на БВП на

¹³ Методът е наречен на името на американския професор от руски произход Саймън Кузнец.

човек от населението в основни развиващи се икономики, е обоснована следната прогноза за момента на достигане на т. *A* от кривата на Кузнец от основни развиващи се търговски сили:

Икономика	БВП ¹	Население ²	БВП/ч.н. ³	Ръст на БВП/ч.н. ⁴	Брой години до т. <i>A</i> ⁵
Китай	2 668 071	1 312	2 034	9,4	20
Бразилия	1 067 962	189	5 651	2,4	31
Русия	986 940	142	6 950	6,3	9
Индия	906 268	1 110	816	7,3	38
Мексико	839 182	104	8 069	3,4	12

Пояснения:

- 1 - БВП е към 1.01.2007 г. в текущи цени в USD по данни на Световната банка.
- 2 - Населението към 1.01.2007 г. в милиони, по данни на Световната банка.
- 3 - Брутният вътрешен продукт на човек от населението (БВП/ч.н.) е в USD и е изчислен на базата на данните в предходните две колони на таблицата.
- 4 - Ръстът на БВП/ч.н. е средноаритметична величина от данните за ръста през периода 2003 - 2007 г., взети от Световната банка.
- 5 - Броят години до т. *A* от кривата на Кузнец за отношението към екологичните проблеми в дадена национална икономика е определен по формулата

$$\sqrt[3]{c / a - 1} = b$$

където:

- x* е търсената величина;
- c* = 12 000;
- a* = БВП/ч.н. на съответната икономика;
- b* = средният годишен ръст на БВП/ч.н. на същата икономика.

Ясно е, че е още твърде рано да се очаква съществена промяна в нагласата на основните развиващи се икономики към екологичната тематика. ЕС и другите икономики, преминали вече през точка *A*, ще трябва да се съобразяват с вече посочената специфика на развиващите се икономики и да не настояват на сегашния етап за задължителни глобални екостандарти, свързани с прилагането на санкции. По същия внимателен начин трябва да се подхожда и по въпроса за въвеждането в ЕС на т.нар. екомита. От теоретична гледна точка въвеждането на тези изравнителни мита, насочени срещу експортъорите от държави със занижени екологични стандарти, може и да изглежда уместно, но има основателни практически възражения срещу подобни мита.

Преди всичко може да се отблъснат основните развиващи се държави като Китай, Индия, Бразилия и други от достигнатия консенсус за необходимост от устойчиво глобално развитие. Може да се очаква, че ефектът от екомитата ще бъде не толкова повишаване на екологичните стандарти в тези страни, колкото обратното - компенсиране на загубите от въведените изравнителни мита с още по-ниски екологични стандарти или просто с неспазването на съществуващите. Освен това евентуално въвеждане на изравнителни мита на екологична основа неимоверно ще усложни многостранните търговски преговори под егидата на СТО и може да доведе до тяхното проваляне.

Обобщавайки, можем да заключим, че при сегашните дадености в света, когато повечето държави, в т.ч. и най-многочислените, са все още в стадия на материалоемкото екстензивно развитие, на преден план трябва да остане въздействието чрез информация и убеждение, чрез техническа помощ и ускоряване на икономическия растеж вместо чрез налагане на санкции и въвеждане на екомита.

Вторият параграф на трета глава е посветен на въздействието на социалния аспект на устойчивото развитие върху Общата търговска политика на ЕС.

Направен е критичен анализ на понятието бедност в глобален мащаб. Методите за дефиниране на това понятие са класифицирани в две групи: методи, използващи един критерий, при тях бедността се разглежда като липса на достатъчно доход за нормално съществуване и методи, използващи повече критерии, при които равнището на доход е само един от показателите, наред с други показатели за качеството на живот. Разгледани са основните разновидности на двата метода, използвани от Световната банка, Международния валутен фонд, ООН и Европейската комисия. Специално внимание е отделено на Индекса за човешко развитие, използван от Програмата за развитие на ООН и залегнал в основата на класификацията за бедност, използвана от Комитета за политика за развитие към Икономическия и социален съвет на ООН и от Европейската комисия.

На базата на извършения анализ авторът стига до обобщението, че методът за определяне на бедните или на най-слабо развитите страни, възприет в момента от Европейската комисия, е хибрид между метода на Световната банка, базиращ се на доходите, и метода на Програмата за развитие на ООН, използваща Индекс за човешко развитие. Ето защо и тази класация, както и класацията на Програмата за развитие на ООН, търпи критика заради липсата на обективна отправна точка за определяне на понятието "бедни страни". Това, дали една страна е в групата на бедните или на най-слабо развитите страни, до голяма степен е следствие на субективна преценка, функция на взето предварително решение относно допустимия размер на групата. Ако се приеме, че групата на най-слабо развитите страни трябва да включва 20 държави, се получават и съответните пределни стойности на индексите, а

ако се приеме, че тази група трябва да включва 50 държави, се установяват други пределни стойности (прагове) и т.н.

По-нататък е направена препоръка да се обърне по-голямо внимание на тези 11 страни, които са в групата на страните с ниски доходи по метода за оценка на Световната банка, но не попадат в списъка на ООН на най-слабо развитите страни и съответно не попадат и в специалния преференциален митнически режим "Всичко освен оръжие" или "ОСП++". Общо делът на посочените 11 държави от вноса на ЕС е едва 1,88 % (2007 г.) и премахването на вносните мита за стоките от тези страни няма да има почти никакъв фискален ефект за държавите - членки на ЕС. Що се отнася до икономическия ефект, той ще се изразява единствено в известно пренасочване на стокови потоци при вноса на текстил, като ще се увеличи вноса от Пакистан за сметка на вноса от Китай. Би било добре да се направи анализ и на ползите и рисковете, свързани с включването на Индия в един благоприятен митнически режим на ЕС. Брутният национален доход на човек от населението в Индия през 2007 г. е бил равен на 950 долара, докато през същата година границата за включване на дадена страна в групата на страните с ниски доходи е била 935 долара. При това положение може да се приеме, че Индия продължава да е страна, която изпитва основните проблеми на страните с ниски доходи. Освен това делът на Индия във външната търговия на ЕС не надхвърля 2 %. Ето защо едно умерено пренасочване чрез митнически преференции на търговски потоци от Китай към Индия ще има като цяло положително влияние върху търговската политика на ЕС, а също и върху глобалната икономическа ситуация, защото ще смекчи хроничния търговски дефицит на Индия за сметка на силно положителното търговско салдо на Китай.

Във втората част на параграфа се прави преглед на политиката на ЕС в подкрепа на концепцията за честна търговия, реализирана от неправителствени организации, и за етична търговия, провеждана от някои компании.

Тези две концепции имат значителен потенциал за развитие, който не е използван. ЕС и по-специално Европейската комисия може по-активно да настоява посочените концепции да получат подкрепа чрез съгласувани мерки на глобално равнище. В дневния ред на Г-8, СТО и на други глобални форуми могат по-активно да се включват и социалните параметри на търговията, така както вече традиционно това се прави с екологичните параметри. На регионално и двустранно равнище, в синхрон с мерките на глобално равнище, може да се предприемат стъпки за включване на концепцията за честна търговия в програмите за оказване на техническа помощ на развиващите се страни.

Остава дискуссионен въпросът, дали спазването на определени минимални задължителни етични (социални) стандарти трябва да се превръща във

въпрос, пряко свързан с търговията. Може ли дадена страна или група страни (например държавите - членки на ЕС) да решат, че спазването на определени минимални етични стандарти е условие, което да определя достъпа на стоките до техния пазар, както сега има тенденция да се прави при прилагането на редица глобални и национални екологични стандарти и изисквания за безопасност? В дисертацията се съдържа изводът, че натоварването на СТО допълнително и със защита на минималните етични стандарти на настоящия етап би било контрапродуктивно. Тази организация и без това е вече претоварена с т.нар. въпроси, свързани с търговията, включващи изпълнението на екологични споразумения, споразумения за интелектуална собственост, инвестициите, техническите бариери, фитосанитарните и санитарните изисквания и други подобни задължения. На сегашния етап ЕС може да постигне повече в областта на социалните аспекти на търговията, ако вместо да въвежда търговски санкции за неспазването на определени етични стандарти, акцентира допълнително върху финансовото и техническото подпомагане на инициативите, тръгнавши отдолу, като тези за честна и за етична търговия.

Четвърта глава

УСЪВЪРШЕНСТВАНЕ НА ГЛОБАЛНИЯ ИНСТРУМЕНТАРИУМ

Най-общо могат да се обособят две групи инструменти на глобалното направление на ОТП на ЕС - вътрешни и външни. Вътрешните инструменти могат да се определят и като автономни инструменти. Това са актове, програми и проекти, снабдени със съответните финансови и технически средства, организационни и институционални капацитети, чието приемане, внедряване и управление са резултат от усилията на самия Европейски съюз, зависят единствено от решенията на неговите собствени органи и изразяват политическата воля и намеренията на Съюза и на държавите членки. Към групата на вътрешните инструменти можем да отнесем Общата митническа тарифа, Митническия кодекс на Европейската общност, Общата система за преференции, многобройни регламенти, въвеждащи, изменящи или допълващи митническия и експортно-импортния режим на ЕС, а също финансовите и институционалните предпоставки за реализацията на тези актове. Втората група инструменти за глобално въздействие включва онези от тях, чието управление става с участието на ЕС, но е извън неговия контрол. Тези инструменти са създадени на базата на международни договори (конвенции) и затова могат да се определят и като конвенционални инструменти по подобие на конвенционалните митнически преференции. В тази група влизат многобройните споразумения под егидата на СТО, институционалният капа-

цитет на СТО, който се използва за реализацията на посочените споразумения. Частично, в рамките на търговската им насоченост, тук попадат и актове и инструменти за глобално въздействие, създадени в рамките на дейността на Г-8 (Г-20) или от такива водещи международни организации, като ОИСР, УНКТАД, Организацията за индустриално развитие на ООН (УНИДО), Световната митническа организация, Международната организация по стандартизация и редица други.

В *първия параграф* на четвърта глава се анализират вътрешните инструменти чрез примера на Общата система за преференции (ОСП), която ЕС прилага в търговските си отношения с развиващите се страни. Проследени са основните етапи в развитието на ОСП.

Със специалната Инициатива за устойчиво развитие и добро управление (режим "ОСП+") се утвърждава диференцираният подход при предоставянето на митническите преференции и същевременно се намаляват възможностите за оспорване на преференциите в Арбитража на СТО. Опростява се начинът за класиране на дадена страна за ползването на преференциите. Увеличени са предимствата при придобиването на специалния режим, тъй като страните бенефициентки ползват нулеви ставки за адвалорните мита по всичките около 3600 тарифни позиции, покрити от ОСП на ЕС, вкл. и по т.нар. чувствителни позиции. При това е важно да се има предвид, че в стоквата структура на развиващите се страни преобладават именно чувствителните позиции - текстил, аграрни стоки, обувки, фаянс и стъкло, черни метали.

Прилагането на режима "ОСП+" става по желание на съответната страна, като тя трябва да се класира, за да бъде удостоена от Европейската комисия и по-късно от Съвета на ЕС със съответната допълнителна преференция. През 2008 г. само 14 развиващи се държави са ползвали специалния режим "ОСП+" - 11 латиноамерикански, Грузия, Монголия и Шри Ланка. Ето защо може да се каже, че режимът "ОСП+" има "латиноамериканска окраска". Това е така, защото латиноамериканските страни с ниски доходи не могат да ползват преференциалния режим на страните от АКТ. Латиноамериканските държави не са били сред колониите на страните - учредителки на ЕИО, когато е започнала да действа първата преференциална схема по Яундската конвенция¹⁴. След присъединяването на Испания и на Португалия към ЕИО ситуацията се променя и се развиват нови, специални отношения между ЕИО и Латинска Америка. Режимът "ОСП+" може да се разглежда като един вид

¹⁴ Първото споразумение за асоцииране, включващо големи асиметрични преференции за развиващите се страни, е подписано на 20 юли 1963 г. в столицата на Камерун Яунде между ЕИО и 18 новоосвободени африкански държави.

мост, с който трябва да се преодолее възникналата фактическа дискриминация по отношение на бедните латиноамерикански държави.

Подчертано преференциален характер има специалният митнически режим за най-слабо развитите страни, известен като "Всичко освен оръжие" ("Everything but Arms") или "ОСП++". Той въвежда нулеви мита при вноса в ЕС от най-слабо развитите страни на стоките по всички тарифни позиции освен тези, съдържащи се в глава 93 на Хармонизираната система на ООН, т.е. освен стоките с военно предназначение.

Важна роля в сега действащата схема на ЕС за ОСП играе прилагането на механизъм за удостоверяване (Graduation Mechanism) по митнически позиции. Той предвижда съответният продукт да отпадне от преференциалния режим, когато вносът на ЕС от страната бенефициент надхвърли 15 % от целия внос на ЕС на този продукт по схемата за ОСП в течение на три последователни години. Анализът се извършва на ниво глави по хармонизираната система на ООН. Въвеждането на този ограничител води до изключване от схемата на ОСП на отделни стокови глави най-вече при големите развиващи се държави. Така например около 80 % от вноса от Китай е изключен от преференциалното третиране по ОСП. Съществена редукция на преференциалното третиране се наблюдава и при Индия, Бразилия, Индонезия, Малайзия, Руската федерация, Тайланд, ЮАР.

По-нататък в параграфа е направен сравнителен анализ на обхвата и на дълбочината на Общите системи за преференции, прилагани от ЕС, САЩ и Япония.

Схеми	Общ режим		Специален режим ²		Режим за НСПС		Обхват ³
	брой страни	преференции	брой страни	размер на преференцията	брой страни	размер на преференцията	
1	2	3	4	5	6	7	8
ЕС	112	7200 стоки - мито "0"	14	7200 стоки - мито "0"	50	7200 стоки - мито "0"	176
		останалите чувствителни стоки - редукция от 3,5 пункта		останалите чувствителни стоки - мито "0" за двалорните мита в определени лимити		останалите чувствителни стоки - мито "0" за всички стоки освен по глава 93 от ХС ¹	

Продължение

1	2	3	4	5	6	7	8
САЩ	61	4650 стоки - мито "0"	35	4650 стоки - мито "0"	37	4650 стоки - мито "0"	133
		Останалите чувствителни стоки - без преференции		1835 от чувствителните стоки - мито "0"		1770 от чувствителните стоки - мито "0"	
Япония	108	3450 стоки - мито "0" или намалено мито	0		47	3450 стоки - мито "0" или намалено мито	155
		за останалите чувствителни стоки - без преференции		за останалите чувствителни стоки - мито "0" или намалени мита в редица случаи до определени лимити			

Пояснения:

1 - Освен ориза, захарта и бананите, за които се запазват известни ограничения при вноса в ЕС.

2 - При ЕС чрез Специална инициатива за устойчиво развитие и добро управление; при САЩ - Акт за растеж и нови възможности за Африка (African Growth and Opportunity Act), като едни и същи страни могат да ползват този режим и/или режима за НСПС.

3 - Обхванати от преференциалните схеми държави и територии (брой).

Формулирани са и някои критични бележки и препоръки:

- Едва ли е обосновано от режима "ОСП+" да се изключват големите развиващи се икономики като Индия, Пакистан, Индонезия и др., ако те спазват съответните изисквания и ограничения, свързани с устойчивото развитие и продуктовото удостояване. Премахването на ограничението за размер на икономиката при режима "ОСП+" би било силен търговско-политически жест от страна на ЕС в хода на преговорите по кръга Доха, без това да доведе до някакви съществени икономически загуби за ЕС от намалените митнически приходи.

- Може да се отбележи като критична бележка и все още слабата роля на Европейския парламент и на националните парламенти на държавите членки в провеждането на тези аспекти на търговската политика на ЕС, които непосредствено са свързани с политиката на развитието, и съответно с режимите на ОСП.
- Все още на ОСП се гледа главно като на инструмент за подпомагане на развитието в Африка на юг от Сахара, докато се наблюдава известно пренебрежение спрямо азиатското направление на ОТП, което играе все по-важна роля в процеса на икономическа глобализация и би могло по-активно да се включи например в режима "ОСП+".
- Като препоръка може да се изтъкне и запознаването с опита на САЩ и неговото използване при защитата на собствените търговско-икономически интереси на държавите - членки чрез ОСП, по-специално за подобряване на достъпа до пазарите на съответните развиващи се страни. Това трябва да става, без да се накърнява по-важната цел - диференциация на преференциите с цел подкрепа на глобалното устойчиво развитие.

Във *втория параграф* на четвърта глава се анализират външните инструменти на глобалното направление на ОТП на ЕС чрез примера на Арбитража на СТО. В началото са проследени основните етапи в развитието на арбитража. Посочена е специалната роля, която Европейският съюз играе за утвърждаването на арбитража като глобален орган за решаване на търговски спорове. Направена е критична оценка на арбитражната система на СТО и са показани основните тенденции в арбитражната практика през последното десетилетие.

Увеличава се ролята на развиващите се страни, като за това допринасят нарасналата квалификация на съответните експертни кадри в тях и приемането в СТО от началото на 2002 г. на Китай, най-голямата развиваща се страна със съществено значение в световната търговия. Арбитражът на СТО от орган за решаване на търговски спорове главно между развитите страни, какъвто е бил през 90-те години на XX в., постепенно се превръща в орган за защита на търговските интереси на всички - и на развитите, и на развиващите се икономики.

Европейският съюз насърчава тази тенденция. Запознаването с дейността на Арбитража на СТО и обучението на съответните специалисти, които да могат да го използват при търговски спорове, е един от съществените аспекти на оказваната от ЕК техническа помощ. За съжаление все още не са постигнати особени резултати при използването на арбитража от групата на страните от Африка, Карибите и Тихия океан (страни от АКТ), с които ЕС поддържа специални търговско-икономически отношения. За целия изслед-

ван период по инициатива на тези страни са били започнати само 3 арбитражни процедури. Това говори, че е необходимо Европейската комисия да обърне по-голямо внимание при оказването на техническа помощ на страните от АКТ именно в търговската област и по-специално, за да могат те да защитават ефикасно своите търговски интереси.

Специално внимание в дисертацията е отделено на тенденциите в тематичната насоченост на арбитражните процедури. Основната част от тези процедури засега са в широката рамка на действие на ГАТТ и на свързаните с него споразумения по търговията със стоки. Това е така, защото, от една страна, по прилагането на ГАТТ вече има натрупан значителен положителен арбитражен опит, от друга, защото е по-лесно да се водят арбитражни дела по разпоредбите на ГАТТ и свързаните с него споразумения, отколкото в области като търговията с услуги (Споразумението ГАТС), инвестициите (Споразумението за ТРИМС), техническите бариери, обществените поръчки и други подобни теми, където глобалното регулиране все още не е толкова напреднало и категорично. За доминирането на тематиката около търговията със стоки допринася и фактът, че именно в тази тематична сфера наднационалните компетенции на Европейската комисия са най-ясно дефинирани, а следователно и най-лесно защитими чрез инициране на арбитражни процедури.

В рамките на тематиката на ГАТТ обаче започват все повече да излизат на преден план спорове около търговски мерки, свързани с икономическата глобализация като антидъмпинговите и антисубсидийните мерки. Може да се каже, че чрез Арбитража на СТО Общата търговска политика на ЕС допълва своята автономна антидъмпингова дейност и същевременно защитава интересите на европейските производители и експортъори срещу неправилно прилагане на антидъмпинговите мерки от трети страни. Нараства и делът на арбитражните процедури, свързани с нетрадиционните търговски спорове, като споровете около предоставянето на услуги, защитата на интелектуалната собственост, използването на санитарни и фитосанитарни мерки, както и на мерки за опазване на околната среда в качеството им на технически бариери пред търговията и др.

Направена е прогноза, че през следващите години ще се засилят посочените нови тематични направления, главно в арбитражните процедури, свързани с Китай. Успешното приключване на сегашния кръг от многостранните търговски преговори също би стимулирало пренасочването на вниманието в глобалната арбитражна практика от традиционните спорове в рамките на ГАТТ към нетрадиционни въпроси, свързани и с устойчивото развитие.

Пета глава

ЕФЕКТИ ВЪРХУ ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ КАТО ДЪРЖАВА - ЧЛЕНКА НА ЕС

В началото на главата е посочено мястото, което страната ни заема в икономиката и във външната търговия на ЕС.

	ЕС	България	Дял на България (%)
БВП (2008 г., PPS, в млрд. евро)	12 507	76	0,6
Експорт на стоки извън ЕС (2008 г., fob, пазарни цени, в млрд. евро)	1309	6	0,5
Импорт на стоки извън ЕС (2008 г., cif, пазарни цени, в млрд. евро)	1551	11	0,7
Експорт на услуги извън ЕС (2007 г., пазарни цени, в млрд. USD)	498	4,6	0,9
Импорт на услуги извън ЕС (2007 г., пазарни цени, в млрд. USD)	414	3,5	0,8

Ограничените мащаби на нашата икономика и на нашата външна търговия определят и ограничените възможности на нашата страна да влияе при вземането на решения в рамките на ОТП на ЕС. Ето защо курсът, който би трябвало да се следва, е курс на адаптиране към тази политика и на използване в нашите специфични условия на постигнатите положителни ефекти за европейските производители и търговци.

Първият параграф на пета глава е посветен на тенденциите в българския експорт в контекста на адаптирането ни към ОТП на ЕС. След анализ на статистическите данни се прави обобщението, че приобщаването ни към Общата търговска политика след 1.1.2007 г. е допринесло за известно ускоряване на ръста на нашия експорт в страните извън ЕС, макар че тази тенденция засега е нетрайна и е силно податлива на глобалните конюнктурни колебания. За прецизиране на картината е разгледана динамиката на експорта ни по отношение на водещите географски направления.

Страна ¹	Промяна ²	Дял у нас ³	Дял в ЕС ⁴
САЩ	-29	4,0	19,0
Китай	75	1,8	7,6
Япония	-12	0,3	3,2
Южна Корея	10	0,5	2,0
Канада	-6	0,7	2,0
Сингапур	-21	3,1	1,7
Русия	146	7,4	8,0
Индия	127	1,0	2,4
Бразилия	78	0,6	2,0
Египет	33	0,8	0,8
Общо изследваните страни	5	20,2	48,7
Общо експорт извън ЕС	29	100,0	100,0

Пояснения:

1 - Страните са подредени в съответствие с техния глобален внос през 2008 г.

2 - Експортът през 2006 г. = 100, промяната е посочена в проценти.

3 - Дял в експорта на България извън ЕС през 2008 г.

4 - Дял в експорта на ЕС през 2008 г.

При експорта извън ЕС през периода 2006 - 2008 г. се наблюдават две разнопосочни тенденции. По отношение на големите развиващи се икономики (Китай, Индия, Русия, Бразилия) има значително нарастване на експорта и той надхвърля средното равнище на нарастване на експорта ни. При експорта в икономически развитите страни извън ЕС (САЩ, Япония, Канада) засега подобна положителна тенденция не се наблюдава. Либерализацията на търговията с развитите държави, постигната чрез ОТП на ЕС, не е достатъчен фактор, за да се отбележи цялостно положително изменение в нашата търговия с тях. Икономическата роля на митата е твърде слаба и тук по-голямо значение имат други фактори, например пълноценното включване на страната ни в съществуващата междуотраслова и най-вече вътрешноотраслова специализация. Анализът на отрасловата специализация и на стоквата структура на нашия експорт показва, че ние сме още твърде далеч от едно такова включване. Докато при отрасловата специализация на ЕС доминират химията с индекс на специализация 1,64 и машиностроенето с индекс 1,30, при нашата страна начело са отраслите, произвеждащи суровини (индекс

1,26), аграрни стоки (индекс 0,94) и други готови стоки, главно текстил и облекло (индекс 0,79). През 2008 г. делът на машините и оборудването¹⁵ в експорта ни е бил само 13,8 %, докато в ЕС като цяло - 43,5 %.

Възможностите за динамизиране на нашия експорт биха могли да се търсят в две основни направления. Едното може да се разглежда като дългосрочно или стратегическо и то е свързано с приобщаването ни към отрасловата специализация на ЕС в глобален мащаб - услуги, машиностроене, химия. В по-краткосрочна перспектива увеличаване на експорта ни извън ЕС може да се постигне и чрез нарастване на експорта на селскостопански стоки. За тях има добър пазар например в редица големи развиващи се икономики. Като благоприятна предпоставка може да се отбележи и тенденцията за намаляване на търговските пречки пред експорта на аграрни стоки от ЕС, която силно ще нарасне при един благоприятен изход на сегашния кръг многостранни търговски преговори.

По линия на вноса засега не може да се отбележи нарастване на дела на страните извън ЕС, което да е свързано с либерализиране на митническия режим. Като причини за това разминаване между очаквания и резултати могат да се изтъкнат: ограниченият приток на инвестиции от страни извън ЕС и съответно ограниченият внос на инвестиционни стоки от тези страни, а също намаляване на разходите на търговските трансакции във вътрешнообщностната търговия в ЕС, което дава предимства на вноса ни от други държави членки вместо от държави извън ЕС.

Слабо изразената положителна тенденция, която се наблюдава единствено при вноса от големите развиващи се икономики, се поставя под въпрос от факта, че тя до голяма степен се дължи на ръста на международните цени на енергоносителите и храните, заемащи съществен дял във вноса ни от тези икономики. Що се отнася до развитите икономики извън ЕС, подем на търговията ни с тях, в т.ч. и по линия на вноса, може да се очаква едва тогава, когато нашата икономика се включи по-активно във вътрешноотрасловата специализация, която съществува между тези икономики и най-вече в отрасъла на машиностроенето.

Съществува неизползван потенциал за развитие на търговските връзки с редица развиващи се държави, главно от Африка, с които сме имали близки отношения през миналото и които в момента се ползват със специален митнически режим от страна на ЕС. Прекият внос на минерални суровини и на тропически продукти от тези държави би направил вноса ни като цяло по-рентабилен.

¹⁵ Раздел 7 от Стандартната международна търговска класификация на ООН (*Standard International Trade Classification - SITC*).

Заклучение

В заключението е направен обобщаващ извод, че промените в Общата търговска политика на ЕС, настъпващи под въздействие на икономическата глобализация и на концепцията за устойчиво развитие, вече дават своето отражение и върху нашата външна търговия. Това става по един еволюционен начин. Колкото по-пълно е нашето интегриране в европейската икономика, толкова по-големи ще са и положителните ефекти за нас от Общата търговска политика на ЕС, включително и от нейното глобално направление.

IV. СПРАВКА ЗА ПРИНОСНИТЕ МОМЕНТИ В ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Първо. Чрез комплексния метод е определена глобалната търговска значимост на ЕС и на другите основни търговски сили, участващи в многостранните търговски преговори. Съответният индекс е съставен, като се вземат под внимание делът на търговската сила в световната икономика, делът ѝ в световния експорт на стоки и услуги, както и степента на търговска хомогенност, която позволява да се защитава съответната позиция на многостранните преговори. Като глобални търговски сили са изследвани освен държави (САЩ, Китай, Япония), така също ЕС като търговска общност и две търговски групировки - Каирската група и групата БРИК. На базата на изчисления индекс са направени научнообосновани изводи за глобалната търговска значимост на Европейския съюз и на други търговски сили, в т.ч. и за ролята на многостранните търговски преговори под егидата на СТО.

Второ. Направена е сравнителна оценка на аграрния протекционизъм на ЕС и на други основни търговски сили. За тази цел е използван разширен и задълбочен анализ на въздействието на отделните методи за регулиране на аграрния пазар в ЕС върху митническата защита и върху общностното субсидиране на експорта. Формулирани са предложения: за създаване на глобална мрежа за продоволствена сигурност, която да се финансира на многостранна основа и да извършва доставки на храни чрез международни търгове; за по-ясно разграничаване между производствения и регионалния аспект на Общата аграрна политика чрез организационното отделяне на Европейския фонд за развитие на селските райони от тази политика; за по-активното прилагане на единен подход при регулирането на преференциите при вноса на аграрни стоки от развиващите се страни, в т.ч. и от страните, включени в Споразумението от Котону.

Трето. Показано е как стремежът към икономия от мащаба се явява мотив за възникване на дъмпингов марж и за поява на нелоялна конкуренция в глобален мащаб. Благодарение на ръста на икономията от мащаба на сделката се постига рентабилност и при падаща обща единична цена на реализираната стока - на вътрешния и на външния пазар. При това колкото по-голям е обемът на експорта, толкова по-ниска може да е крайната единична цена, но въпреки това да се постигне рентабилност на производството като цяло. Защитен е изводът, че този икономически мотив за експорт при дъмпингов марж ще увеличи своето значение през следващите години в условията на икономическа глобализация, от една страна, поради ограничените възможности за пласмент на луксозни стоки в развиващите се икономики и от дру-

га, поради нарастването на разходите за научноизследователска дейност в развитите икономики.

Четвърто. Идентифицирани и научнообосновани са възможности за прилагането на т.нар. нов подход при изграждането на единния вътрешен пазар на ЕС в някои направления на глобалното регулиране на търговските отношения, по-специално за намаляване на техническите бариери пред търговията и за разширяване на свободното предоставяне на услуги. Както показва опитът на ЕС, за тази цел е необходимо да се развие в глобален мащаб мрежа от независими акредитиращи и сертифициращи организации, признати от държавите - членки на СТО. Друг подход, особено в секторите с по-голям риск за хората и за околната среда, е въвеждането на общо регулиране на условията за достъп до пазара. Приемането на единни стандарти и на единни условия за доказване на тяхното спазване може да се пренесе постепенно от ЕС в рамките на по-голямата общност на държавите - членки на ОИСР, а чрез някои световни организации и до глобалния пазар, като постепенно обхване най-напред средноразвитите, а по-късно и всички останали държави.

Пето. Приложен е методът "кривата на Кузнец" за определяне на поведението на големите развиващи се икономики по екологичните въпроси, свързани с международната търговия. Формулиран е научният извод, че е твърде рано да се очаква съществена промяна в нагласата на основните развиващи се икономики към екологичната тематика. На базата на този теоретичен извод са направени практически препоръки за провеждането на търговската политика на ЕС:

- На преден план да остане въздействието чрез информация и убеждение, чрез техническа помощ за ускоряване на развитието, без да се налагат санкции и без да се въвеждат допълнителни "екологични" мита.

- ЕС да подкрепи създаването на надеждни и лесно приложими методи за оценка на екологичното въздействие на регулативните мерки, в т.ч. и в областта на международната търговия като аспект от техническата помощ за развиващите се страни.

Шесто. Формулиран е научнообоснован извод за необходимостта да се разшири кръгът на държавите, ползващи най-благоприятния митнически режим на ЕС, като се включат и страните, които са в групата на страните с ниски доходи на Световната банка, но не са признати от ООН като най-слабо развити страни. Показано е, че това няма да се отрази на търговския баланс на ЕС, но ще има положително влияние върху позициите на ЕС на многостранните търговски преговори, а така също и върху глобалната икономическа ситуация, защото ще смекчи силния търговски дефицит на посочените страни с ниски доходи.

Седмо. Чрез сравнителен анализ по дълбочината и географския обхват на Общите системи за преференции на ЕС, САЩ и Япония е обоснован научният извод, че Европейският съюз има най-ефикасно формулирани условия за диференциация на преференциите в съответствие с използването на критерии от екологично и социално естество. Формулирани са и практически предложения за подобряване на Общата система за преференции на ЕС, по-специално по отношение на нейната роля за подобряване на достъпа на европейските стоки до външните пазари.

Осмо. Чрез индексите за отраслова специализация на България и други държави от Европейския съюз, както и чрез сравняване на стоквата структура на експорта на ЕС и на България е показано как слабото включване на нашата страна във вътрешноотрасловата специализация е причина за недостатъчното използване от нашите производители и експортъори на предимствата от развитието на глобалното направление на ОТП на ЕС. Формулирана е препоръка да се отдели по-голямо внимание на привличането на чужди инвестиции в тези отрасли на българската икономика, които доминират в икономиката на ЕС - услуги, машиностроене, химическа промишленост.

У. СПИСЪК НА ПУБЛИКАЦИИ, СВЪРЗАНИ С ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

1. Някои проблеми при адаптирането на България към Общата търговска политика на ЕС, Научни трудове на УНСС, 2009, т. 1, УИ "Стопанство", УНСС, С., 39 с. (в процес на обработка за издаване).

2. Европейският съюз като глобална търговска сила, Албатрос, С., 2008, 287 с.

ISBN: 978-954-751-090-6

3. Усилията на ЕС за усъвършенстване на Споразумението за ТРИПС, Икономически алтернативи, Списание на УНСС, С., 2008, № 3, с. 28-40.

ISSN: 1312-5281

4. ЕС и намаляването на техническите бариери пред глобалната търговия, Сборник от научна конференция "Проблеми и предизвикателства пред разширения Европейски съюз", УИ "Стопанство", С., 14 с. (в процес на обработка за издаване).

5. Проблеми, рискове и предложения, свързани с външната търговия на България, Финанси, Списание, Медиен партньор на Съюза на икономистите в България, Пловдив, 2006, № 2, с. 69-83.

ISSN: 1312-3416

6. Нови предизвикателства чакат отговор, рубрика "Проблеми на глобализацията, интеграцията и регионалната политика", Народостопански архив, Списание, Стопанска академия "Д. А. Ценов", Свищов, 2005, № 2, с. 30-37.

ISSN: 0323-9004

7. *The impact of technical barriers to trade on Bulgaria's exports to the EU and to the CEFTA countries (co-author)* In: *Enlargement, Trade and Investment. The Impact of Barriers to Trade in Europe*, Edited by: Paul Brenton and Stefano Manzocchi, Center for European Policy Studies, Belgium, 2002, p. 111-126.

ISBN: 1 84376 017 7